

BORGARTING LAGMANNSRETT

DOM

Avsagt: 14.03.2025

Saksnr.: 24-081251ASD-BORG/02

Dommere:

Lagdommer

Lagdommer

Ekstraordinær lagdommer

Jørgen Monn

Anne Kristin Vike

Rolf Ytrehus

Ankende part Jehovas vitner

Advokat Anders Christian Stray Ryssdal

Ankemotpart Staten v/Barne- og
familiedepartementet

Advokat Liv Inger Gjone Gabrielsen

Saken gjelder spørsmål om gyldigheten av vedtak etter trossamfunnsloven om å nekte registrering av og statstilskudd til Jehovas vitner.

Sakens bakgrunn

Om sakens bakgrunn gjengis fra tingrettens dom punkt 1:

1.1 Tvisten i et nøtteskall

To søksmål fra trossamfunnet Jehovas vitner mot staten ved Barne- og familiedepartementet er forent til felles behandling, jf. tvisteloven § 15-6.

Det ene søksmålet gjelder 1) Barne- og familiedepartementets vedtak i klagesak 30. september 2022 om nekting av statstilskudd for 2021, jf. lov 24. april 2020 nr. 31 om tros- og livssynssamfunn (trossamfunnsloven), 2) Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om nekting av statstilskudd for 2022 og 3) Statsforvalterens vedtak 7. november 2023 om avvisning av krav om statstilskudd for 2023. Det andre søksmålet gjelder Statsforvalterens vedtak 22. desember 2022 om avslag på søknad om registrering etter samme lov.

Statstilskudd og registrering er nektet med grunnlag i at Jehovas vitner alvorlig krenker andres rettigheter og friheter, jf. trossamfunnsloven § 6, jf. §§ 2 og 4. Staten hevder at Jehovas vitner hindrer retten til fri utmelding, og utsetter dømte barn for psykisk vold og negativ sosial kontroll. Dette anføres å være virkninger av en religiøst motivert praksis som går ut på at ingen i menighetene skal ha kontakt med tidligere medlemmer som er ekskludert (utstøtt) eller som har trukket seg. Etter statens syn krenkes barns rettigheter også ved en annen praksis som gjelder for udømte mindreårige som har status som forkynnere. Dersom de begår en alvorlig synd, kan de som udømte ikke bli utstøtt, men de risikerer utestengning og sosial isolasjon fra fellesskapet i menigheten – fordi ordningen er at man skal være forsiktige med å omgås barnet.

Jehovas vitner hevder at staten har en uriktig forståelse av den religiøse praksisen, og at vilkårene for å nekte statstilskudd og registrering uansett ikke er oppfylt. Jehovas vitner har nedlagt påstand om at vedtakene er ugyldige, og at de har krav på å være registrert som trossamfunn, samt erstatning eller etterbetaling for de årene statstilskudd er uteblitt.

Staten ber om å bli frifunnet.

1.2 Kort om Jehovas vitner

Jehovas vitner er et internasjonalt trossamfunn som ble etablert i USA i 1870-årene. De opplyser å ha om lag 12 000 medlemmer fordelt på 162 menigheter i Norge, og at det er over 8,8 millioner Jehovas vitner fordelt på 118 177 menigheter på verdensbasis.

Den religiøse læren og organiseringen av menigheter er lik over hele verden.

Det er først ved dåp at man blir et Jehovas vitne og får status som medlem. En gjennomsnittlig menighet har 75 medlemmer. I hver menighet er det et eldsteråd som fører tilsyn med menigheten. Omkring 20 menigheter utgjør en krets. Menighetene

får periodiske besøk av reisende eldste, som kalles kretstilsynsmenn. De utnevner eldste, som i Norge utgjør om lag 1300 menn.

Jehovas vitner har åpne menighetsmøter to ganger i uken, hvor så å si alle i menigheten er til stede. Det arrangeres regelmessige kretsstevner og regionale stevner. Dåp skjer ofte i forbindelse med slike stevner. Medlemmene bruker mye tid på forkynning, fra hus til hus og på steder hvor mennesker ferdes og samles.

Avdelingskontoret i Holbæk i Danmark fører tilsyn med Danmark, Island, Norge og Sverige.

Et styrende råd som består av ni menn, og som arbeider ved hovedkontoret i Warwick i staten New York, sørger for bibelsk veiledning og undervisning. Publikasjoner ledes av rådet.

Jehovas vitner ble registrert som et trossamfunn i Norge etter den forrige trossamfunnsloven i 1985 og har hatt vigselsrett siden 1986. Medlemstallet er stabilt. I 2020 fikk Jehovas vitner statstilskudd for 12 648 medlemmer, og i 2022 var det 12 639 tellende medlemmer.

1.3 Vedtakene om nekting av statstilskudd og registrering

Jehovas vitner fremmet 26. februar 2021 krav om statstilskudd for 12 727 medlemmer. Kort tid etterpå mottok Barne- og familiedepartementet brev fra Rolf Johan Furuli, som er et tidligere medlem i Jehovas vitner. Han kommenterte at et brev fra Jehovas vitner 4. mars 2021 gir et feilaktig bilde av to forhold ved trossamfunnet; praksisen med å sky ekskluderte og dåp av barn. Om det første skrev han:

Det er helt riktig at vitnene lærer at familiebåndene innenfor et ekteskap ikke opphører hvis en av ektefellene blir ekskludert. Men det som ikke sies, er at alle familiebånd utenfor ekteskapet opphører. Hvis for eksempel en ungdom blir ekskludert, så må han bli skydd av hele sin familie, unntatt av de som bor i samme husstand. Hvis en bestefar fortsetter å besøke sitt ekskluderte barnebarn, vil bestefaren selv bli ekskludert. Det er så strengt at hvis den ekskluderte ringer til sin bestefar, og bestefaren ser hans nummer på skjermen, har han ikke lov til å svare på telefonen.

Om dåp av barn, fremhevet han at svært få er psykisk modne nok til fullt ut å forstå hva de gjør. På grunn av sin umodenhet kan de begå alvorlige synder og bli ekskludert. Når de vokser opp kan de også få ønske om å forlate menigheten. Han bemerket også at en utmeldelse vil innebære at man behandles på samme måte som en som er ekskludert. Man blir skydd av alle vitner, unntatt av dem som bor i samme husstand.

Departementet videresendte henvendelsen til Statsforvalteren i Oslo og Viken, som opprettet en undersøkelsessak. Den endte med at Statsforvalteren 27. januar 2022 vedtok å nekte Jehovas vitner statstilskudd for 2021, jf. trossamfunnsloven §§ 6 og 2, jf. trossamfunnsforskriften § 11 første ledd bokstav a) og d).

Statsforvalteren viste til at Jehovas vitner var tydelige på at medlemmer ikke skal ha kontakt med de som er ekskludert og utmeldt fra trossamfunnet. Statsforvalteren la til grunn at praksisen kan føre til at medlemmene føler seg presset til å bli værende i

trossamfunnet. Den ble dermed ansett å være en hindring for medlemmenes rett til fri utmelding og i strid med trossamfunnsloven § 2 andre ledd.

Det ble også lagt til grunn at eksklusjon av dømte mindreårige medlemmer var å anse som negativ sosial kontroll og en krenkelse av barns rettigheter etter trossamfunnsloven § 6 første ledd. Videre ble det lagt vekt på at barn som ikke ennå er døpt kan få status som «udøpt forkynner», og at barn med denne statusen risikerer utestengelse fra fellesskapet i menigheten dersom de begår en alvorlig synd. Barnet blir ikke ekskludert, men menigheten får beskjed om at de skal være forsiktige med å omgås barnet. Statsforvalteren vurderte at også denne praksisen skal regnes som negativ sosial kontroll, og at den sosiale isolasjonen er en form for straff mot barnet. Statsforvalteren anså forholdene som alvorlige og forsettlig. Tilskuddet ble derfor nektet i sin helhet.

Etter klage fra Jehovas vitner, stadfestet Barne- og familiedepartementet 30. september 2022 vedtaket om å nekte statstilskudd for 2021. Departementet kom til at barns rettigheter krenkes av eksklusjonspraksisen overfor dømte barn, og at dette alene er nok til å nekte tilskudd etter trossamfunnsloven § 6 første ledd. Det var derfor ikke nødvendig å vurdere om den også er i strid med § 2 andre ledd om fri utmelding. Eksklusjonspraksisen ble vurdert å være systematisk, vedvarende og forsettlig, og en integrert del av Jehovas vitners lære. Tilskudd ble derfor nektet fullt ut, jf. trossamfunnsforskriften § 11 fjerde ledd.

Statsforvalteren traff 22. desember 2022 vedtak om å trekke tilbake registreringen av Jehovas vitner, jf. trossamfunnsloven § 4 tredje ledd, jf. § 6, jf. trossamfunnsforskriften § 6 første ledd. Søknaden fra Jehovas vitner om registrering etter den nye trossamfunnsloven ble samtidig avslått, jf. trossamfunnsloven § 4 tredje ledd, jf. trossamfunnsforskriften § 4 fjerde ledd. Statstilskudd for 2022 ble nektet i vedtak fra Statsforvalteren 7. november 2023. Vedtakene er i likhet med vedtaket 27. januar 2022 begrunnet i krenkelser av retten til fri utmelding og barns rettigheter. Krav om tilskudd for 2023 ble avvist i et annet vedtak fra Statsforvalteren 7. november 2023. Det er her vist til at det er kun registrerte tros- og livssynssamfunn som kan kreve tilskudd fra staten, jf. trossamfunnsloven § 5. Disse vedtakene er ikke påklaget til Barne- og familiedepartementet.

1.4 Rettsprosessen

Jehovas vitner reiste søksmål om statstilskudd 21. desember 2022 og registrering 10. februar 2023.

[...]

Oslo tingrett avsa 03.03.2024 dom med slik domsslutning:

1. Staten ved Barne- og familiedepartementet frifinnes.
2. Jehovas vitner dømmes til å betale staten ved Barne- og familiedepartementet sakskostnader med 1 140 505 – enmillionetthundreogførtitusenfemhundreogfem – kroner.

For nærmere detaljer vedrørende saksforholdet vises til tingrettens dom og lagmannsrettens bemerkninger nedenfor.

Jehovas Vitner har anket dommen til Borgarting lagmannsrett. Under saksforberedelsen tillot lagmannsretten at Jehovas vitners krav om ugyldighet av Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak av 18. juni 2024 om avvisning av krav om statstilskudd for 2024 ble bragt inn i saken, noe også staten samtykket til, jf. tvisteloven § 29-4 annet ledd.

The European Association of Jehovah's Witnesses erklærte partshjelp til fordel for Jehova vitner i prosesskrift 3. desember 2024. Partshjelpen ble ikke bestridt av noen av partene og ble tillatt ved rettens brev 17. desember 2024.

I forkant av ankeforhandlingen mottok lagmannsretten brev 14. januar 2025, skrevet på vegne av "Centre for Law and Religious Freedom at Jagiellonian University" og "the Religious Freedom Clinic at Harvard Law School, og brev 17. januar 2025 fra Den norske Helsingforskomité. Begge brevene ga uttrykk synpunkter til støtte for Jehovas vitners syn. Lagmannsretten besluttet 27. januar 2025 at begge brevene inngår i avgjørelsesgrunnlaget i saken, jf. tvisteloven § 15-8.

Ankeforhandling er holdt 3. – 14. februar 2025 i Borgarting lagmannsretts hus. Partene møtte sammen med sine prosessfullmektiger og avga forklaring. Det ble avhørt 28 vitner. Om bevisføringen for øvrig vises til rettsboken.

Den ankende part, **Jehovas Vitner**, har i hovedtrekk gjort gjeldende:

Vedtakene utgjør et inngrep i religions- og forsamlingsfriheten. Jehovas vitner har etter trossamfunnsloven i utgangspunktet rettskrav på tilskudd og registrering. Vedtakene om nektelse påvirker Jehovas vitners utøvelse av sin religion, og er også stigmatiserende. For at inngrepet skal godtas må grunnlaget for vedtakene blant annet følge av klar intern lovgivning som må være tilstrekkelig forutsigbar. Trossamfunnsloven § 6 oppfyller ikke dette lovkravet.

For det tilfellet lovhjemmelen er tilstrekkelig klar, er uansett ikke vilkårene i § 6 oppfylt slik at vedtakene mangler hjemmel og er av den grunn ugyldig. Det gjelder ved vurderingen av om vilkårene i § 6 er oppfylt et skjerpet beviskrav, ettersom det faktum som staten legger til grunn er særlig belastende. Bevisførsel om Jehovas vitners eksklusjonspraksis fra tiden før ikraftsettelsen av trossamfunnsloven kan ikke vektlegges til ugunst for Jehovas vitner, jf. grunnloven § 97.

For det første krenker ikke Jehovas vitner retten til fri utmelding. Utmelding kan gjøres skriftlig uten hindringer i tråd med kravet i trossamfunnsloven § 2 annet ledd. Eventuelle tap av sosiale relasjoner som følge av reglene om sosial distansering utgjør ikke et hinder

for utmelding. Årsaken til vanskeligheter med å forlate et trossamfunn er sammensatt. Familiebåndene består uansett etter utmelding. Det er også variasjoner i hvordan Jehovas vitner forholder seg til utmeldte og ekskluderte. Utmeldte opplever ingen sosial isolering. Utmeldte vil også ha normal kontakt med familiemedlemmer som ikke er døpte Jehovas vitner, og øvrig nettverk utenfor Jehovas vitner.

For det andre krenker ikke Jehovas vitner «barns rettigheter» jf. trossamfunnsloven § 6, verken overfor døpte mindreårige eller udøpte forkynnere. Med «barns rettigheter» siktes til nærmere bestemte rettigheter barn har etter norsk rett. Jehovas vitner er ikke part i eller pliktsubjekt etter barnekonvensjonen. Psykisk vold og negativ sosial kontroll er ikke et juridisk begrep i norsk rett. Eksklusjonspraksisen som sådan eller eksistensen av eksklusjonspraksisen utgjør ikke psykisk vold. Statens henvisning til barnekonvensjonens artikkel 19 og Bufdirs definisjon, innebærer at det må foreligge et faktisk grunnlag for å hevde at mindreårige Jehovas vitner opplever avvising, ignorering, trusler om å bli forlatt og/eller ekstrem sosial kontroll som følge av Jehovas vitner praksis. Slikt faktisk grunnlag finnes ikke. Selve dåpen og eksklusjonspraksisen (frykten for konsekvensene av den) og behandlingen av tidligere udøpte forkynnere utgjør ikke mishandling eller omsorgssvikt. Det skjer ingen endringer i familiebandene eller familielivet i husstanden ved eksklusjon eller utmelding. I de svært sjeldne tilfeller en mindreårig blir ekskludert, vil barnet uansett fortsatt bli tatt hånd om av foreldrene, og barnets følelsesmessig og fysiske behov vil fortsatt ivaretas. Eksklusjonspraksisen eller eksistensen av den utgjør heller ikke negativ sosial kontroll rettet mot barn. Det foreligger ikke et faktisk grunnlag for å hevde at mindreårige opplever et press om å forbli i Jehovas vitner i frykt for å miste relasjoner til familie og venner i trossamfunnet. Det er ingen holdepunkter i Jehovas vitners publikasjoner om at det er en religiøs praksis at barn som vokser opp i familier tilknyttet Jehovas vitner skal bli Jehovas vitner. Tid brukt på religionsutøvelse utgjør ikke negativ sosial kontroll. Mange barn som vokser opp i Jehovas vitner bruker tid på også annet enn religiøse aktiviteter. Jehovas vitner praktiserer ikke sosial distansering overfor tidligere udøpte forkynnere. Det er ikke riktig slik staten anfører, at en udøpt forkynner som har mistet statusen som udøpt forkynner, vil bli unngått av menigheten eller familien hans.

Vedtakene er videre ugyldige som følge av saksbehandlingsfeil. Forvaltningen har ikke oppfylt sin utredningsplikt, jf. forvaltningsloven § 17. Forvaltningen bygger på anekdotisk informasjon, forhold langt tilbake i tid, og egen tolkning av religiøse tekster som staten hverken har rettslig eller faglig kompetanse til. Staten har ikke gjort egne undersøkelser som er egnet til å påvise konkrete krenkelser eller skadevirkninger etter lovens ikrafttredelse, herunder innhentet opplysninger fra politi og barneverntjenesten. Feilene i saksbehandlingen medfører at vedtakene er ugyldige jf. forvaltningsloven § 41. Det er reell mulighet for å feilene har påvirket vedtakene. Bevistilbudet i saken er ikke egnet til å avgjøre faktum som kan gi grunnlag for nektelse, slik at domstolen bør kjenne vedtakene ugyldige selv om domstolen har full prøvelsesrett.

Vedtakene om tap av tilskudd og registrering er videre ugyldige ettersom de er i strid med en rekke menneskerettighetsbestemmelser, herunder EMK art. 9 og Grl. § 16 (religionsfriheten), EMK art. 11 og Grl. § 101 (forsamlingsfriheten), EMK art. 8 og Grl. § 102 (retten til respekt for privatliv og familieliv), EMK TP1-1 (vern om eiendom; gjelder vedtaket om statstilskudd). Vedtakene har ikke tilstrekkelig hjemmel i lov, er ikke nødvendige i et demokratisk samfunn, og er ikke egnet til å oppnå formål som trekkes frem i begrunnelsen. Vedtakene utgjør videre usaklig og uforholdsmessig forskjellsbehandling av Jehovas vitner sett opp mot andre trossamfunn, jf. EMK art. 14 og Grunnloven § 98. Vedtakene er også i strid med grunnloven § 16 fjerde setning, som pålegger staten plikt til å understøtte alle trossamfunn. Vedtakene tar heller ikke tilstrekkelig hensyn til barns rettigheter etter grunnloven og EMK, herunder barns respekt for sitt menneskeverd etter Grl. § 104, EMK art. 2 (om ikke å bli diskriminert på grunn av sin egen og foreldrenes religion), og EMK art. 14 (om barnets religionsfrihet).

Det er nedlagt slik påstand:

1. Staten v/Barne- og familiedepartementets vedtak av 30. september 2022 om nekting av statstilskudd for 2021 er ugyldig.
2. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om nekting av statstilskudd for 2022 er ugyldig.
3. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om avvisning av krav om statstilskudd for 2023 er ugyldig.
4. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak av 18. juni 2024 om avvisning av krav om statstilskudd for 2024 er ugyldig.
5. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak av 22. desember 2022 om tap av registrering er ugyldig.
6. Jehovas vitner tilkjennes sakens omkostninger for tingretten og lagmannsretten.

Ankemotparten, **Staten v/Barne- og familiedepartementet**, har i hovedtrekk gjort gjeldende:

Vedtakene har hjemmel i trossamfunnsloven. Det foreligger to forhold som etter trossamfunnsloven § 6 første ledd gir selvstendige og tilstrekkelige grunnlag for å nekte tilskudd og registrering.

For det første innebærer Jehovas vitners praksis med å bryte kontakt med medlemmer som ønsker å forlate trossamfunnet, at trossamfunnet hindrer fri utmelding. Dette krenker det enkelte medlemmets rett til å fritt endre tro eller livssyn etter EMK artikkel 9, Grunnloven § 16 og SP artikkel 18. Praksisen innebærer at gjenværende medlemmer skal unngå kontakt med personer som melder seg ut, noe som gjør at tap av familie og nettverk er en

konsekvens av utmelding. Dette utgjør en tilstrekkelig alvorlig krenkelse av rettighetene og frihetene til den som ønsker å melde seg ut til at det omfattes av trossamfunnsloven § 6 første ledd femte alternativ. Det gir også hjemmel for å nekte tilskudd etter trossamfunnsloven § 6 tredje ledd jf. § 2 annet ledd.

For det andre innebærer Jehovas vitners eksklusjonspraksis overfor døpte mindreårige krenkelse av barns rettigheter, jf. trossamfunnsloven § 6 første ledd tredje alternativ, i form av psykisk vold og negativ sosial kontroll rettet mot barn. Eksklusjon er generelt svært psykisk belastende, og for barn vil belastningen være særlig alvorlig. Dersom eksklusjon gjennomføres, innebærer det sterke integritetskrenkelser, isolasjon og store psykiske belastninger, noe som utgjør psykisk vold. Også selve prosessen forut for eventuell avgjørelse om eksklusjon, med møte i domsutvalg mv, utgjør en belastning.

Eksklusjonspraksisen utgjør også negativ sosial kontroll rettet mot barn. Praksisen med sosial distansering utgjør en sterk potensiell sanksjon ved normbrudd. Mindreårige som er døpt står overfor en trussel om eksklusjon og sosial distansering på lik linje med voksne ved normbrudd. Eksistensen av sanksjonen innebærer et press som begrenser livsutfoldelse og utvikling, og utgjør dermed negativ sosial kontroll. Også praksisen med sosial distansering av mindreårige «udøpte forkynnere» ved normbrudd, utgjør krenkelse av barns rettigheter. Behandlingen av barn og udøpte forkynnere i forbindelse med brudd på moralregler og eksklusjon utgjør også et inngrep i deres rett til privatliv, jf. EMK artikkel 8, men vurderingen her er i stor grad overlappende med vurderingene om praksisen utgjør psykisk vold og negativ sosial kontroll.

Vedtakene utgjør ikke inngrep i religionsfriheten etter EMK artikkel 9 eller Grunnloven § 16. EMK artikkel 9 pålegger i utgangspunktet ikke staten en positiv plikt til å gi tros- eller livssynssamfunn statstilskudd eller vigselfrett. Uansett er inngrepet tillatt etter EMK artikkel 9 annet ledd. Vedtakene har for det første hjemmel i trossamfunnsloven, som oppfyller de krav til klarhet og forutsigbarhet som følger av EMDs praksis. Vedtakene forfølger et legitimt formål i form av beskyttelse av «offentlig orden» og «andres rettigheter og friheter». Vedtakene oppfyller også kravet om å være «nødvendig i et demokratisk samfunn», ved å bygge på en rimelig avveining av de ulike interessene som gjør seg gjeldende i saken. Vedtakene er ikke et brudd på statens plikt etter EMK artikkel 9 til å opptre nøytralt og upartisk i møte med ulike religioner og livssyn. EMK artikkel 9 forplikter ikke staten til å avstå fra å omtale praksisen til et trossamfunn. At vedtakene bygger på en beskrivelse av Jehovas vitners praksis og en subsumsjon under vilkårene i trossamfunnsloven, innebærer ingen krenkelse av Jehovas vitners religionsfrihet.

Vedtakene innebærer heller ingen krenkelse av foreningsfriheten, jf. EMK artikkel 11 og Grunnloven § 101. Jehovas vitner er fremdeles et selvstendig rettssubjekt med frihet til å styre seg selv, selv om trossamfunnet ikke er registrert. Etter statens syn foreligger det ikke noe inngrep. Uansett mener staten at inngrepet er foreskrevet i lov, begrunnet i et legitimt

formål og nødvendig i et demokratisk samfunn, og at inngrepet dermed ikke utgjør noen krenkelse, jf. EMK artikkel 11 annet ledd.

Vedtakene krenker ikke retten til privat- og familieliv etter EMK artikkel 8/Grunnloven § 102. Vedtakene krenker heller ikke eiendomsretten etter EMK TP1-1. Jehovas vitner har ingen berettiget forventning om å motta tilskudd, og det foreligger dermed ikke et inngrep i eiendomsretten. Inngrepet er uansett tillatt.

Vedtakene innebærer heller ikke diskriminering i strid med EMK artikkel 14, sammenholdt med EMK artikkel 9 og/eller 11. Vurderingen om å nekte tilskudd og registrering er basert på objektive kriterier som gjelder alle trossamfunn og som ligger innenfor staten skjønnsmargin å fastsette. Kriteriene i trossamfunnsloven er objektivt utformet, og det legges opp til lik behandling av trossamfunn i sammenlignbare situasjoner. Ethvert samfunn som begår, oppfordrer til eller støtter forhold som nevnt i trossamfunnsloven § 6 første ledd, vil kunne nektes statstilskudd. Disse samfunnene kan også bli fratatt en tidligere gitt registrering, eller bli nektet en ny registrering etter trossamfunnsloven § 4 tredje ledd. Ettersom trossamfunnsloven er relativt ny, er omfanget av praksis etter den nye bestemmelsen begrenset på nåværende tidspunkt, men kan forventes etablert over tid. Staten kan ikke se at vedtakene innebærer en forskjellsbehandling som er i strid med EMK artikkel 14. Staten mener uansett at vedtakene er saklig og forholdsmessig.

Vedtakene i saken er ikke mangelfullt utredet, jf. forvaltningsloven § 17. De bygger heller ikke på feil faktum. Vedtakene bygger på en bred vurdering av opplysninger som Jehovas vitner har gitt i kontakt med departementet og statsforvalteren, beskrivelser av praksis i Jehovas vitners publikasjoner og beskrivelser av praksis gitt av privatpersoner. Jehovas vitner har ved flere anledninger under forvaltningens behandling av saken fått mulighet til å imøtegå de faktiske opplysningene som ligger til grunn for vedtakene. Det kom ikke frem forhold under saksbehandlingen som tilsa at oppfatningen av praksis som vedtakene bygger på, er uriktig. Det er ingen saksbehandlingsfeil at statsforvalteren og Barne- og familiedepartementet ikke innhentet informasjon fra barnevern eller politi. En eventuell saksbehandlingsfeil eller feil faktum i vedtakene, vil uansett ikke ha betydning for vedtakenes gyldighet. Retten har full kompetanse til å prøve om vilkårene i trossamfunnsloven § 6, jf. § 4, er oppfylt. Dersom retten etter bevisvurderingen kommer til at vilkårene er oppfylt, har eventuelle feil ingen betydning for vedtakenes gyldighet.

Det er nedlagt slik påstand:

1. Anken forkastes
2. For øvrig frifinnes staten v/Barne- og familiedepartementet.
3. Staten v/Barne- og familiedepartementet tilkjennes sakskostnader.

Partshjelperen, **The European Association of Jehovah's Witnesses (EAJW)**, har i korthet gjort gjeldende:

EAJW støtter Jehovas vitners syn. EAJW mener vedtakene om nektelse av tilskudd og registrering er i strid med sentrale menneskerettigheter og praksis fra EMD og nasjonale domstoler. Statens påstander, herunder om press og psykisk vold/negativ sosial kontroll, er nedgraderende og støtende for hvert enkelt Jehovas vitner. Vedtakene har en stigmatiserende virkning og legger ikke tilstrekkelig vekt på at Jehovas vitner har vært og er ofre for forfølgelse og diskriminering. EWJV har ikke nedlagt egen påstand.

Lagmannsrettens vurdering

1 Innledning

Saken gjelder gyldigheten av vedtak for årene fra 2021 - 2024 der staten har nektet Jehovas vitner statstilskudd med grunnlag i lov 24. april 2021 nr. 31 om tros- og livssynssamfunn (trossamfunnsloven), samt gyldigheten av vedtak om nektelse av registrering etter samme lov.

Lagmannsretten har kommet til at vedtakene er ugyldige som følge av at vilkårene i trossamfunnsloven for nektelse av statstilskudd og registrering ikke er oppfylt.

2 Sakens problemstilling og rettslige utgangspunkter

2.1 Det faktiske og rettslige grunnlaget for vedtakene

Det er ikke omtvistet at Jehovas vitner er et trossamfunn som i utgangspunktet oppfyller de alminnelige vilkår for rett til statstilskudd og registrering etter trossamfunnsloven § 5 og § 4. Spørsmålet i saken er om vedtakene om nektning av tilskudd og registrering, fattet med grunnlag i trossamfunnsloven § 6, er gyldige.

De relevante vilkårene for å nekte tilskudd i denne saken (og som også er vilkårene for å nekte registrering eller trekke tilbake registrering, jf. § 4 tredje ledd) er § 6 første og tredje ledd, som lyder:

Dersom et tros- eller livssynssamfunn, eller enkeltpersoner som opptrer på vegne av samfunnet, utøver vold eller tvang, fremsetter trusler, krenker barns rettigheter, bryter lovbestemte diskrimineringsforbud eller på andre måter alvorlig krenker andres rettigheter og friheter, kan samfunnet nektes tilskudd eller tilskudd kan avkortes. Tilskudd kan også nektes eller avkortes dersom samfunnet oppfordrer eller gir støtte til krenkelser som er nevnt i dette leddet.

[...]

Tilskudd kan også nektes dersom tros- eller livssynssamfunnet ikke oppfyller krav som følger av loven.

Statens faktiske grunnlag for å nekte tilskudd og registrering knytter seg til Jehovas vitners praksis med å begrense kontakt med døpte medlemmer som melder seg ut av, eller blir ekskludert fra trossamfunnet, og med udøpte forkynnere som begår normbrudd. Statens anførsler er at denne praksisen om å unngå/begrense kontakt (heretter omtalt som «sosial distansering») gir grunnlag for nektelse av tilskudd og registrering etter første og fjerde alternativ i § 6:

- For det første anfører staten at praksisen med sosial distansering er i strid med medlemmers rett til fri utmelding («alvorlig krenker andres rettigheter og friheter») og/eller er i strid med trossamfunnsloven § 2 annet ledd. Dette grunnlaget gjelder, slik lagmannsretten har oppfattet det, både voksne og mindreårige døpte medlemmer.
- For det andre anfører staten at praksisen med sosial distansering overfor mindreårige udøpte forkynnere og mindreårige døpte medlemmer «krenker barns rettigheter» ved at denne praksisen utsetter barn for psykisk vold og/eller negativ sosial kontroll.

Innledningsvis bemerkes at en forutsetning for nektelse av tilskudd og registrering etter § 6 første ledd jf. § 4, er at det er trossamfunnet som sådan, eventuelt enkeltpersoner som opptrer «på vegne av» trossamfunnet, som må foreta krenkelsene beskrevet i bestemmelsen. Tilsvarende gjelder dersom trossamfunnet «oppfordrer til eller gir støtte til» slike krenkelser, jf. § 6 første ledd siste setning. Det avgjørende vil være om forholdene på en «kvalifisert måte» kan knyttes til trossamfunnet, jf. Prop. 130 L (2018-2019) s. 257, herunder om forholdet «som rammes av nektelsesgrunnlaget, kan knyttes til samfunnet som sådan, for eksempel ved at det kommer til uttrykk i fast praksis i samfunnet eller at det framgår av vedtekter eller andre dokumenter som gjelder for eller er utarbeidet av samfunnet». Som det fremgår i det følgende, er den aktuelle praksisen i saken omfattende beskrevet i flere sentrale dokumenter utarbeidet av Jehovas vitner. Det er derfor ikke tvilsomt, og dette er heller ikke bestridt, at praksisen med sosial distansering kan knyttes til Jehovas vitner som trossamfunn.

2.2 Rettens prøvingsadgang

Det er ikke omtvistet at retten ved vurderingen av vedtakenes gyldighet fullt ut kan prøve forvaltningens bevisbedømmelse og rettsanvendelse. Retten kan også prøve om vedtakene er i strid med Grunnloven og de menneskerettigheter Norge har forpliktet seg til å følge, jf. menneskerettsloven § 2. Lagmannsretten kan også prøve forvaltningens saksbehandling. Dersom vilkårene for nektelse av statstilskudd og nektelse av registrering

er oppfylt, beror det på statsforvalterens skjønn om tilskudd helt eller delvis nektes og/eller om registrering skal nektes, jf. at lovbestemmelsene sier at tilskudd og registrering i et slikt tilfelle «kan» nektes. Denne skjønnsutøvelsen kan kun overprøves av domstolene etter den ulovfestede myndighetsmisbrukslæren. Jehovas vitner ikke har gjort gjeldende at det er begått feil ved selve skjønnsutøvelsen.

Selv om lagmannsretten – som det fremgår av punkt 3 nedenfor – ved vurderingen av det nærmere innholdet av Jehovas vitners praksis med sosial distansering i stor grad vil basere seg på hva som fremkommer av Jehovas vitners skrifter, bemerkes det at lagmannsretten med dette ikke foretar en prøving eller vurdering av Jehovas vitners religiøse lære. Lagmannsretten vurderer herunder ikke om Jehovas vitners praksis med sosial distansering har grunnlag i Bibelens tekster, jf. HR-2022-883-A avsnitt 58, hvor det heter at «Det er klart at et trossamfunns vurdering av religiøse spørsmål ikke kan prøves av domstolene». Det domstolene imidlertid kan prøve, og dette anses heller ikke omtvistet, er om Jehovas vitners praksis oppfyller vilkårene for nektelse av statstilskudd og registrering i trossamfunnsloven § 6. Ved vurderingen av innholdet og konsekvensene av denne praksisen må retten kunne legge vekt på hva som fremkommer av det skriftlige materialet fra trossamfunnet.

3 Jehova vitners praksis med sosial distansering

3.1 Innledning

Lagmannsretten vil i dette punkt 3 redegjøre for hvilket faktum lagmannsretten har funnet bevist om det sentrale bevisetema i saken, som er Jehovas vitners praksis med sosial distansering overfor dømte medlemmer som melder seg ut eller ekskluderes, og overfor udømte forkynnere som begår normbrudd.

Innledningsvis redegjør lagmannsretten for prinsippene for bevisvurderingene.

3.2 Generelt om bevisvurderingen

3.2.1 *Kravet til sannsynlighetsovervekt og bevisbyrde*

Ved domstolsprøving av forvaltningsvedtak gjelder som utgangspunkt det alminnelige kravet til sannsynlighetsovervekt, jf. for eksempel Rt-1999-14. Det er staten som har bevisbyrden for at det faktiske grunnlaget for å nekte et trossamfunn tilskudd (og dermed også nekte registrering) med hjemmel i trossamfunnslovens § 6 er til stede, jf. Prop. 130 L (2018-2019) side 258. Jehovas vitner har anført at det i denne saken må legges til grunn et skjerpet beviskrav, og har blant annet vist til HR-2016-2579-A avsnitt 42. Etter lagmannsrettens syn er det her ikke grunn til å fravike det alminnelige utgangspunktet om alminnelig sannsynlighetsovervekt. Det faktum som skal vurderes opp mot spørsmålet om

det foreligger (alvorlige) brudd på retten til fri utmelding eller krenkelse av «barns rettigheter», er Jehovas vitners praksis knyttet til sosial distansering. Denne praksisen er ikke i seg selv av en slik klanderverdig karakter at det kan tilsi at det alminnelige utgangspunktet skal fravikes. Hvorvidt denne praksisen eventuelt utgjør en alvorlig krenkelse av retten til fri utmelding, eller skal anses som «psykisk vold» eller «negativ sosial kontroll rettet mot barn», er en del av rettsanvendelsen og ikke bevisbedømmelsen.

3.2.2 Grunnlaget for faktumvurderingene

Jehovas vitner baserer sin tro, lære og praksis på Bibelen og på en rekke skrifter, håndbøker, blader, brosjyrer mv utarbeidet av Jehovas vitners styrende råd i USA og som er oversatt til en rekke språk, blant annet norsk. Alle bøkene og skriftene er basert på Jehovas vitners tolking av Bibelen, og har omfattende referanser til Bibelens tekster. Dette er blant annet boken «Organisert for å gjøre Jehovas vilje» som er en håndbok for medlemmene (heretter omtalt som «Organisert-boka»), og boken «Vær hyrder for Guds hjord», som er en bok for de som utgjør de «eldste» i menigheten (heretter omtalt som «Eldste-boka»). Videre utgir Jehovas vitner bladene «Vakttårnet» og «Våkn opp!», samt har mye informasjonsmateriell på sin hjemmeside.

For å kartlegge det relevante faktum i saken - som gjelder Jehovas vitners praksis med sosial distansering - har det har vært en omfattende bevisførsel for lagmannsretten, herunder med dokumentasjon fra Jehovas vitners skriftlige materiale. Videre er det ført 28 vitner for lagmannsretten, hvorav de fleste er nåværende og tidligere dømte medlemmer av Jehovas vitner.

Etter lagmannsrettens syn bekrefter vitneforklaringene at Jehova vitners praksis om sosial distansering i det vesentlige er i tråd med hva som er beskrevet i Jehovas vitners skriftlige materiale. Videre bekrefter vitneforklaringene at medlemmene i all hovedsak følger reglene om sosial distansering, med enkelte variasjoner. Også Jehovas vitners partsrepresentant, styremedlem Kåre Sæterhaug, sa i sin vitneforklaring at hans inntrykk var at de bibelske prinsipper med sosial distansering av udømte medlemmer som ekskluderes eller melder seg ut, følges av medlemmene. Sæterhaug sa imidlertid også at Jehovas vitners regler, herunder om sosial distansering, må anses som veiledende, og at det er opp til det enkelte medlems samvittighet hvordan man praktiserte dette. Lagmannsretten kommer tilbake under 3.3.6 om adgangen til å fravike reglene om sosial distansering. Som nevnt under punkt 2.1, er det imidlertid uansett avgjørende ved vurderingen av om vilkårene i trossamfunnsloven § 6 er oppfylt, hvilken praksis *trossamfunnet* utøver eller «oppfordrer» til. Hvordan de enkelte nåværende og tidligere medlemmene praktiserer reglene om sosial distansering og/eller opplever at andre praktiserer reglene, herunder om enkeltmedlemmer har variasjoner i den ene eller andre retning, har mindre relevans ved vurderingen av hva som kan legges til grunn som bevist angående Jehovas vitners praksis om sosial distansering. Lagmannsretten har derfor i all hovedsak basert sin vurdering av

hva som er Jehovas vitners praksis om sosial distansering på hva som kan utledes av Jehovas vitners skrifter, og har ikke funnet det nødvendig å redegjøre i detalj for de enkelte vitneforklaringer.

3.2.3 Tidspunktet for faktumvurderingen

Hvorvidt vedtakene er gyldige, avgjøres ut fra faktum på vedtakstidspunktet. Det første vedtaket i saken er Barne- og familiedepartementets vedtak 30. september 2022 om nekting av tilskudd og det siste vedtaket i saken er statsforvalterens vedtak av 18. juni 2024 om avvisning av krav på tilskudd for 2024. Både bevis forut for og etter vedtakstidspunktene kan tas i betraktning dersom de er egnet til kaste lys over forholdene på vedtakstidspunktet. Lagmannsretten kan ikke se det er grunnlag for Jehovas vitners anførsel om at det vil være i strid med Grunnloven § 97 å basere seg på faktum og forklaringer fra tiden før den nye trossamfunnsloven trådte i kraft. I dette tilfellet, hvor lagmannsretten i all hovedsak legger til grunn at Jehovas vitners praksis er slik den er nedfelt i Jehovas vitners egne skrifter, har ikke spørsmålet om hvilket faktum som kan legges til grunn medført noen særlige problemstillinger.

3.3 Praksisen som anses bevist

3.3.1 Innledende om døpte medlemmer og udøpte forkynnere

Det er først når man er døpt at man anses som et Jehovas vitne. Jehovas vitner blir ikke døpt som spebarn, slik som i de fleste andre kristne trossamfunn. Det følger blant annet av Organisert-boka fra 2019 side 210 at det er de eldste som tar stilling til om man er tilstrekkelig moden til å døpes, etter å ha gjennomgått en opplæring. Hvilken alder man døpes, dersom man velger det, varierer. Hovedinntrykket etter bevisførselen er at de fleste som vokser opp i familier hvor foreldrene er Jehovas vitner, døpes rundt 15-18 års alderen. Noen døpes tidligere og noen døpes senere. Staten viste blant annet til avisartikkel fra Saltenposten fra 6. oktober 2015, som omtalte dåp av to barn på 11 og 13 år på et kretsstevne. Også et av statens vitner forklarte at hun ble døpt som 11-åring på 90-tallet.

En periode før man eventuelt blir døpt, vil man normalt delta i forkynningsarbeid som såkalt udøpt forkynner. To eldste avgjør om barnet kan anerkjennes som udøpt forkynner, jf. side 77 i Organisert-boka fra 2019. Basert på vitneforklaringene, legger lagmannsretten til grunn at for barn som vokser opp med foreldre som er Jehovas vitner, er det ikke uvanlig å bli udøpt forkynner i 11-15 års alderen. Noen blir udøpt forkynner senere og noen tidligere. Et vitne forklarte at hun ble udøpt forkynner allerede 6 år gammel, men dette er lang tid tilbake.

Noen barn som vokser opp i familier hvor foreldrene er Jehovas vitner velger å ikke bli udøpt forkynner og/eller å ikke bli døpt. Basert på bevisførselen, og dette synes ikke være

omtvistet, vil et slikt valg ikke hindre fortsatt normal kontakt med sin familie og øvrige medlemmer av Jehovas vitner. Tilsvarende gjelder for dømte medlemmer som etter hvert blir «inaktive», altså som ikke lenger driver forkynning eller deltar i møter i Rikets sal, men som ikke melder seg ut av Jehovas vitner.

3.3.2 Eksklusjon av dømte medlemmer

Det følger av Jehovas vitners skriftlige materiale, blant annet Organisert-boka fra 2019 side 148, at dersom et døpt medlem begår en alvorlig synd, «for eksempel seksuell umoral, utroskap, homoseksuelle handlinger, blasfemi, frafall og avgudsdyrkelse», og det blir kjent av de eldste i menigheten – enten ved at medlemmet selv forteller om dette eller andre informerer de eldste om det – vil det først være samtaler med to eldste i menigheten for å kartlegge hva som har skjedd. Dersom det finnes beviser for at medlemmet har begått en alvorlig synd, vil det oppnevnes et domsutvalg bestående av tre eldste i menigheten. Dersom medlemmet ikke angrer, vil medlemmet «utelukkes fra menigheten, slik at han ikke får ha noe fellesskap med Jehovas rene folk», jf. Organisert-boka fra 2019 på side 150.

En slik utelukkelse ble frem til ca år 2000 omtalt som «utstøtelse», og deretter som «eksklusjon». Fra 2024 omtales utelukkelsen som at medlemmet «fjernes» fra menigheten. Lagmannsretten benytter i det følgende begrepet eksklusjon, som var terminologien på tidspunktet for vedtakene.

Også mindreårige som begår en alvorlig synd, vil kunne gjennomgå en prosess som kan lede frem til en eksklusjon i et domsutvalg, jf. Organisert-boka fra 2019 avsnitt 37 på side 154, under overskriften «Saker som gjelder dømte mindreårige». Det heter her at i et slikt tilfelle er det best at den mindreåriges foreldre er til stede i møtene med de eldste. Dersom den mindreårige ikke angrer, vil han – på samme måte som voksne – kunne bli ekskludert. Det ble i 2024 gjort en mindre justering vedrørende eksklusjonsprosessen overfor mindreårige, som blant annet gikk ut på at dersom «den mindreårige har en fin innstilling og foreldrene klarer å nå inn til ham, kan det være at de to eldste kommer fram til at det ikke er nødvendig å gjøre noe mer med saken», jf. fra Vaktårnet fra august 2024 side 25. Det fremgår her imidlertid at dersom den dømte mindreårige «fortsetter med det gale han har gjort, uten å angre», vil prosessen gå videre.

Dersom et døpt medlem (både voksne og mindreårige) blir ekskludert, blir menigheten opplyst om at medlemmet «er ikke lenger et av Jehovas vitner» jf. Organisert-boka side 152. Det fremgår videre at «Dette vil få trofaste brødre og søstre i menigheten til å slutte med å omgås den personen. – 1. Kor 5:11».

3.3.3 Dømte Jehovas vitner som melder seg ut

Dersom man som døpt medlem *melder seg ut* av Jehovas vitner blir det – på samme måte som for ekskluderte - gitt opplysning til menigheten om at medlemmer «er ikke lenger et av Jehovas vitner», og man blir man behandlet på samme måte som en ekskludert, jf. Organisert-boka side 153.

3.3.4 Sosial distansering av tidligere dømte medlemmer

Etter at man er ekskludert eller utmeldt, følger det av regelverket at gjenværende medlemmer av Jehovas vitner som hovedregel vil unngå eller i alle fall sterkt begrense kontakten med den ekskluderte eller utmeldte. Jehovas vitner begrunner denne praksisen med sosial distansering i Bibelens tekster, jf. for eksempel fra «Bli i Guds kjærlighet» fra 2018, veiledningsbok for Jehovas vitner, side 39-40:

En person velger kanskje å fortsette å gjøre ting som Jehova misliker, og som skader menigheten. Han avviser hjelp, og ved det han gjør, viser han at han ikke lenger ønsker å være en del av menigheten. Han velger kanskje selv å forlate menigheten, eller det kan være at han må bli ekskludert. Bibelen sier rett ut at hvis dette skjer, skal vi «slutte med å omgås» ham. (Les 1. Korinter 5:11–13; 2. Johannes 9–11) Dette kan være veldig vanskelig hvis han er en venn eller et familiemedlem. Men i en slik situasjon må vår lojalitet mot Jehova være sterkere enn vår lojalitet mot noen annen.

I informasjonsbrosjyre på Jehovas vitners hjemmeside, med overskriften «Hvorfor eksklusjon er en kjærlig ordning», nevnes tre positive resultater av en avgjørelse om eksklusjon, hhv. at eksklusjonen er «til ære for Jehovas navn», «beskytter den rene, kristne menighet» og «kan få ham [overtrederen] til å komme til fornuft». Denne informasjonen fra Jehovas vitners hjemmeside er det også vist til i HR-2022-883-A, som gjaldt søksmål om gyldigheten av et eksklusjonsvedtak, i avsnitt 49 og 50:

(49) For Høyesterett er det fremlagt en redegjørelse fra Jehovas vitner med tittelen «Hvorfor eksklusjon er en kjærlig ordning». Her heter det blant annet:

«Familiemedlemmer kan vise menigheten og den ekskluderte kjærlighet ved å respektere avgjørelsen om eksklusjon. ...

Alle i menigheten kan vise kjærlighet basert på prinsipper ved ikke å ha kontakt med og snakke med den ekskluderte. ... På den måten får den tukten Jehova har gitt ham gjennom de eldste, større effekt. De kan dessuten vise den ekskludertes familie ekstra kjærlighet og oppmerksomhet. Familien føler stor smerte og må ikke få følelsen av at også de er utelukket fra samvær med brødrene og søstrene.»

(50) Det beskrives altså en form for «kjærlighet» som går ut på at familiemedlemmer, også de aller nærmeste, som barn og foreldre, skal unngå å ha kontakt med en person som er ekskludert.

3.3.5 Særlig om sosial distansering av tidligere dømte familiemedlemmer

Reglene om å unngå/begrense kontakt gjelder som den klare hovedregel også familiemedlemmer som ekskluderes eller melder seg ut, også mindreårige, jf. for eksempel fra Jehovas vitners bok «Bevar dere selv i Guds kjærlighet» fra 2008:

Hva om en slektning blir ekskludert? I et slikt tilfelle kan det nære båndet mellom familiemedlemmer utgjøre en virkelig lojalitetsprøve. Hvordan bør vi behandle en ekskludert slektning? Vi kan ikke her komme inn på enhver tenkelig situasjon, men vi skal se på to generelle situasjoner.

I noen tilfeller bor den ekskluderte fremdeles sammen med sin nærmeste familie. Ettersom eksklusjonen ikke betyr at familiebandene blir brutt, kan familiens normale aktiviteter i hverdagen fortsette. Men ved sin handlemåte har den ekskluderte valgt å bryte det åndelige båndet mellom seg og sin troende familie. Så lojale familiemedlemmer kan ikke lenger ha noe åndelig fellesskap med ham. Hvis den ekskluderte for eksempel er til stede når familien studerer Bibelen sammen, kan han ikke delta. Men hvis han er mindreårig, har foreldrene fremdeles ansvaret for å undervise og tukte ham. De kan derfor vise ham kjærlighet ved å lede et bibelstudium med ham. - Ordspråkene 6: 20—22; 29: 17.

I andre tilfeller bor den ekskluderte slektningen et annet sted enn sin nærmeste familie. Selv om det kan være behov for å ha begrenset kontakt en sjelden gang for å ta hånd om nødvendige familiesaker, bør slik kontakt begrenses til et minimum. Lojale kristne familiemedlemmer leter ikke etter unnskyldninger for å ha kontakt med en ekskludert slektning som ikke bor hjemme. Deres lojalitet mot Jehova og hans organisasjon får dem i stedet til å støtte den bibelske ordningen med eksklusjon. Deres lojale handlemåte er til beste for overtrederen og kan hjelpe ham til å høste gagn av den tukten han har fått. - Hebreerne 12: 11.

Som det fremgår av denne teksten heter det at «familiebandene» ikke brytes ved utmelding eller eksklusjon. Dette gir seg utslag i særlig to unntak fra hovedregelen om å unngå kontakt. For det første vil døpte medlemmer fortsatt kunne ha normal dagligdags kontakt med utmeldte eller ekskluderte medlemmer som bor i *samme husstand* som medlemmet, selv om det åndelige fellesskapet vil opphøre. For det andre vil døpte medlemmer kunne ha kontakt med ekskluderte eller utmeldte familiemedlemmer man ikke bor sammen med i forbindelse med hva som i ovennevnte bok omtales som «nødvendige familiesaker». Hva som er «nødvendig» er i informasjonsbrosjyre fra Jehovas vitner om «Jehovas vitner og eksklusjon», under overskriften «Familiebandene brytes ikke», eksemplifisert som tilfeller av at ens ekskluderte eller utmeldte foreldre eller barn blir syke eller ikke har det bra:

Hvis en ekskludert forelder blir syk eller ikke lenger er i stand til å ta vare på seg selv økonomisk eller fysisk, vil barn som er Jehovas vitner, ha bibelsk og moralsk plikt til å hjelpe ham. På samme måte, hvis et ekskludert barn ikke har det bra fysisk eller følelsesmessig, vil foreldre som er Jehovas vitner, ta seg av ham.

3.3.6 Konsekvenser av at medlemmer ikke overholder reglene om sosial distansering

Basert på gjennomgangen over, er det ikke tvilsomt at hovedregelen er at Jehovas vitner skal unngå kontakt med ekskluderte og utmeldte medlemmer, med unntak for familiemedlemmer i samme husstand og for kontakt med øvrige familiemedlemmer i «nødvendige familiesaker».

Det følger av eldste-boka fra 2019 (kapittel 12, avsnitt 17) at «unødvendig samvær» med ekskluderte eller utmeldte kan anses som såkalt «skamløs oppførsel». Konsekvensene av å ha slikt «unødvendig samvær» vil avhenge om den man har samvær med er familiemedlem eller ikke. Dersom man, til tross for gjentatte formaninger, fortsetter å ha slikt samvær med noen man ikke er i familie med, vil det kunne nedsettes et domsutvalg. Ved «unødvendig samvær» med familiemedlemmer derimot, vil de eldste først veilede vedkommende. Det heter videre her at dersom medlemmet ikke retter seg etter slik veiledning, kan man anses som ikke kvalifisert til å få privilegier i menigheten, «for det krever at man er et godt eksempel». Det fremgår videre at det, ved slik unødvendig samvær med familiemedlemmer, kun blir nedsatt et domsutvalg dersom det «er snakk om vedvarende åndelig samvær eller vedvarende åpen kritikk av beslutningen om å ekskludere».

Jehovas vitner har imidlertid gjort gjeldende at det er en personlig avgjørelse for hvert enkelt Jehovas vitne, ut fra ens egen samvittighet, hvor strengt man praktiserer reglene om å unngå/begrense kontakt med ekskluderte eller utmeldte medlemmer. Jehovas vitner har her blant annet vist til en artikkel fra avisen Vårt Land fra 27. april 2024, hvor en talsmann for Jehovas vitner uttaler at graden av «unødvendig kontakt» med ekskluderte familiemedlemmer er en personlig avgjørelse basert på den enkeltes samvittighet.

Lagmannsretten kan imidlertid ikke se at denne muligheten for mer samvær med ekskluderte eller utmeldte medlemmer ut fra ens egen samvittighet, er nedfelt i de av Jehovas vitners skriftlige tekster som ble gjennomgått under ankeforhandlingen.

Jehovas vitner har også vist til at det ikke er påvist noen konkrete tilfeller hvor noen har blitt ekskludert på grunn av samvær med ekskluderte/utmeldte utover hva reglene om sosial distansering tilsier. Sæterhaug forklarte at han ikke kjenner til noen slike tilfeller.

Det er noe uklart for lagmannsretten om Jehovas vitner med dette mener at reglene om konsekvenser av samvær med utmeldte eller ekskluderte utover det «tillatte» ikke skal tas helt på ordet.

At Jehovas vitner muligens ikke praktiserer sanksjoner ved samvær med ekskluderte eller utmeldte, og at det også finnes variasjoner mellom medlemmene om praktiseringen av reglene om sosial distansering, er uansett ikke avgjørende for lagmannsrettens vurdering. Det avgjørende er, som tidligere nevnt, hvilken praksis trossamfunnet som sådan anses å oppfordre til; og det er at man skal unngå kontakt med ekskluderte og utmeldte utover kontakt med familiemedlemmer i samme husstand og for nødvendige familiesaker.

3.3.7 Særlig om sosial distansering av udøpte forkynnere

Før man eventuelt blir døpt, er det vanlig å delta i forkynningsarbeid som såkalt udøpt forkynner. Å bli udøpt forkynner forutsetter at man oppfyller visse krav, blant annet at man er «kjent med og lever etter det Bibelen lærer om seksuell umoral, deriblant utroskap, polygami og homoseksuelle handlinger», jf. fra side 74 i Organisert-boka fra 2019.

Dersom en udøpt forkynner begår en «alvorlig synd», kan man ikke bli ekskludert, ettersom man ikke er døpt. Derimot kan man, jf. Organisert-boka fra 2019 på side 154-155, måtte gå gjennom en prosess med et møte med to eldste i menigheten som kan føre til at man mister statusen som udøpt forkynner dersom man ikke angrer. Det fremgår videre av Organisert-boka at i så fall vil menigheten bli informert om at vedkommende «er ikke lenger anerkjent som udøpt forkynner.» Det følger videre av Organisert-boka at menigheten i så fall vil «betrikte overtrederen som en verdslig person» og at «[s]elv om han ikke er ekskludert vil de kristne være forsiktige med å omgå ham». I Eldste-boka fra 2019, kapittel 12 punkt 52 heter det videre at «Ettersom han ikke angrer det gale han har gjort, vil det være best at man for en tid lar være å gi ham ordet hvis han rekker opp hånden for å svare på møtene».

Jehovas vitner har imidlertid anført at Jehovas vitner ikke praktiserer sosial distansering overfor tidligere udøpte forkynnere, noe som må bety at Jehovas vitner mener at praksisen i Organisert-boka angitt over ikke blir fulgt. Det har vært relativt lite bevisførsel knyttet til Jehovas vitners faktiske praksis knyttet til udøpte forkynnere som begår alvorlige synder. Flere av vitnene fra Jehovas vitner har gitt uttrykk for at det har liten konsekvens å bli fratatt statusen som udøpt forkynner og at man i et slikt tilfelle ikke blir unngått, mens noen av statens vitner gir uttrykk for at å bli fratatt statusen har sosiale konsekvenser.

Lagmannsretten finner uansett også her å kunne baseres seg på det skriftlige materialet fra Jehovas vitner, som forutsetningsvis må antas å være uttrykk for hva Jehovas vitner generelt oppfordrer til i en slik situasjon, jf. punkt 3.2.2 over.

4 Er Jehovas vitners praksis med sosial distansering overfor døpte medlemmer som melder seg ut i strid med retten til fri utmelding?

Som det fremgår i punkt 3 vil en utmeldt person bli behandlet på samme måte som en som er ekskludert, og dermed i utgangspunktet bli unngått av de øvrige medlemmene, også familiemedlemmer.

Staten gjør gjeldende at denne praksisen er i strid med retten til fri utmelding, og dermed gi grunnlag for å nekte tilskudd og registrering etter trossamfunnslovens § 6 første ledd og / eller § 6 tredje ledd jf. § 2 annet ledd.

Det er ikke tvilsomt, og heller ikke omtvistet – at en utmelding vil kunne ha svært store konsekvenser for den som melder seg ut med tanke på muligheten til kontakt med de som fortsatt er Jehovas vitner. Dette gjelder også nære familiemedlemmer. Dette vil kunne oppleves som svært tungt av mange, både de som har meldt seg ut men også gjenværende Jehovas vitner. Dette bekreftes av vitnene i saken som hadde meldt seg ut eller blitt ekskludert, og også av fremlagt faglitteratur. I Ransom, Heather J. et. al (2020), «Grieving the Living: The Social Death of Former Jehovah's Witnesses», heter det for eksempel at «those who exit the JW faith often face the prospect of severing significant relationships with family and friends (Miller 1988), which can be associated with feelings of loneliness and abandonment (Testoni et al. 2019) and pose challenges to health and well-being (Friedson 2015).»

Det er på det rene at Jehovas vitners medlemmer rent faktisk kan melde seg ut, og at en av måtene dette kan gjøres på er å sende et brev til sin menighet. Flere vitner i saken forklarte at de hadde meldt seg ut av Jehovas vitner på den måten. Utmeldingen ble respektert av Jehovas vitner i den forstand at menighetene ikke drev utstrakt oppsøkende virksomhet for å få medlemmet til å melde seg inn igjen.

Statens anførsel om at Jehovas vitners praksis hindrer utmelding, er ikke begrunnet i at det formelt sett er hindringer for å melde seg ut, men at en utmelding har så store sosiale konsekvenser at mange av den grunn unnlater å melde seg ut. Det ble i ankeforhandlingen vist til blant annet leserinnlegg og avisartikler, samt henvendelser til statsforvalteren, hvor det fremgikk at noen Jehovas vitner unnlot å melde seg ut av Jehovas vitner for å ikke miste kontakten med familiemedlemmer.

Spørsmålet er om de sosiale konsekvensene som følge av at man mister, eller i det minste får sterkt redusert kontakt med, medlemmer i Jehovas vitner – herunder familiemedlemmer – dersom man melder seg ut, er i strid med retten til fri utmelding.

Staten har anført at Jehovas vitners praksis er i strid kravet til fri utmelding i § 2 annet ledd annen setning, som fastsetter at «Utmelding skal alltid kunne skje skriftlig».

I særmerknadene til § 2 heter det nærmere om retten til utmelding, jf. Prop. 130 L (2018-2019) s. 254:

Religionsfriheten forutsetter at utmelding skal kunne skje vilkårløst og uten hindringer fra tros- eller livssynssamfunnets side. Derfor fastsetter loven at utmelding alltid skal kunne skje ved å sende en skriftlig henvendelse til samfunnet.

Etter lagmannsrettens syn er Jehovas vitners utmeldingspraksis klart i tråd med kravet i trossamfunnslovens § 2 annet ledd annen setning. Det eneste kravet etter lovens ordlyd er at utmelding skal kunne skje «skriftlig». Forarbeidene må forstås slik at kravet om

skriftlighet er måten lovgiver har ment å sikre at utmelding skal kunne skje «vilkårsløst og uten hindringer»; jf. forarbeidenes formulering om at «Derfor fastsetter loven at utmelding alltid skal kunne skje ved å sende en skriftlig henvendelse til samfunnet.». Dersom trossamfunnet hadde nektet å godta en slik skriftlig utmelding, eller satt tilleggsvilkår for utmeldingen, ville retten til fri utmelding etter trossamfunnsloven § 2 annet ledd kunne være overtrådt. Dette er imidlertid ikke situasjonen i vår sak.

I NOU 2013:1 (Stålsettutvalget) som lå til grunn forut for odelstingsproposisjonen, ble det diskutert om sosial distansering ved utmelding kan gi grunnlag for å nekte tilskudd. Utvalget kom imidlertid at dette var for krevende å lovregulere, jf. fra side 257:

Utvalget mener at det kan begrunnes å nekte støtte til et trossamfunn som setter opp regler for behandling av personer som bryter med samfunnet, som fører til at disse personene opplever full sosial utfrysing og/eller alvorlige økonomiske konsekvenser. Problemene med å avgrense dette vilkåret vil imidlertid være så krevende at utvalget ikke vil tilrå et slikt kriterium som forutsetning for støtte.

Lagmannsretten kan ikke se at departementet i Prop. 130 L (2018-2019) behandlet dette temaet, noe som kan tilsi at heller ikke departementet fant det hensiktsmessig å regulere at slik isolering av utmeldte kan gi grunnlag for å nekte tilskudd. Tvert imot kan det synes som at det har vært et bevisst valg av lovgiver at det eneste kravet er at utmelding skal kunne skje skriftlig, jf. § 2 annet ledd.

Jehovas vitners praksis er derfor etter lagmannsrettens syn ikke i strid med trossamfunnsloven § 2 annet ledd annen setning.

Staten har også anført at Jehovas vitner utmeldingspraksis «alvorlig krenker andres rettigheter og friheter», jf. fjerde alternativ i § 6 første ledd.

Det følger av forarbeidene at «Formuleringen ‘andres rettigheter og friheter’ er hentet fra EMK artikkel 9 nr. 2 om begrensninger i religionsfriheten», jf. Prop. 130 L (2018-2019) side 258. Videre fremgår det samme sted at vilkåret «rammer først og fremst krenkelser av personer som ikke er medlem av det aktuelle samfunnet, fordi medlemmer normalt vil kunne reagere med å melde seg ut». Det fremgår imidlertid også at «vilkåret kan ramme samfunn som hindrer utmelding, jf. også § 2 annet ledd».

Retten til å fritt kunne melde seg både ut og inn av trossamfunn, er en sentral del av religionsfriheten etter EMK artikkel 9 nr. 1, som fastsetter at religionsfriheten omfatter «frihet til å skifte sin religion eller overbevisning». At den enkeltes religionsfrihet utøves gjennom friheten til å forlate trossamfunnet, er fastslått blant annet i *Mirolubovs and others v. Latvia* (2009) avsn. 80 og *Sindicatul "Păstorul Cel Bun" v. Romania* (2013) avsnitt 137. Tilsvarende prinsipp må antas å følge av Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 18, jf. General Comment nr. 22 punkt 5, barnekonvensjonen artikkel 14 og Grunnloven § 16.

Så vidt lagmannsretten er kjent med, er det ingen EMD-praksis som direkte gjelder rekkevidden av retten til fri utmelding – altså situasjonen der man direkte eller indirekte hindres i å melde seg ut av et trossamfunn. Det foreligger imidlertid praksis som kan tilsi at man har vern mot utilbørlig press fra andre om å *endre* religion, jf. for eksempel Kokkinakis v. Greece (1993) avsnitt 48 («improper proselytism») og Larissis and others v. Greece (1998) avsnitt 45 («improper pressure») og avsnitt 51 («undue pressure in abuse of power»). Praksis fra EMD kan tilsi at EMD ser hen til denne terskelen når det generelt gjelder hva slags press et trossamfunn legitimt kan legge på egne medlemmer, jf. Jehovah's witnesses of Moscow v. Russia (2010) avsnitt 139, hvor det er vist til at et trossamfunn kan ikke ta i bruk «improper pressure or undue influence» overfor sine medlemmer. Staten har anført at denne terskelen med vern mot utilbørlig press, kan gi føringer for hva som er akseptabelt mht. hvilke vanskeligheter og hindringer det kan ha å melde seg ut av et trossamfunn.

Lagmannsretten antar det kan finnes tilfeller hvor et trossamfunn har regler og sanksjoner ved utmelding som kan anses å utgjøre utilbørlig press mot den som vil melde seg ut, og at dette i så fall kan innebære brudd på retten til fri utmelding etter EMK artikkel 9 og SP artikkel 18, mv. Lagmannsretten mener imidlertid at en slik terskel uansett ikke er overtrådt i vårt tilfelle.

Det er, som det fremgår over, rent praktisk enkelt å melde seg ut av Jehovas vitner. Det er tilstrekkelig å sende et brev til menigheten om utmeldingen. Det er ikke holdepunkter for at en utmelding ikke blir respektert eller at menigheten i særlig grad forsøker å overtale medlemmet til å melde seg inn igjen. De eventuelle hindringene mot utmelding knytter seg altså her til *konsekvensene* av en utmelding, som er redusert sosial kontakt med gjenværende medlemmer, herunder familiemedlemmer.

Slik redusert kontakt med tidligere medlemmer av Jehovas vitner, og da særlig nære familiemedlemmer som foreldre og barn man ikke lenger bor sammen med, men også for eksempel besteforeldre og barnebarn, vil for de fleste mennesker være svært vanskelig og tyngende.

Lagmannsretten legger til grunn, ut fra bevisførselen, at slike konsekvenser ved utmelding for noen er så negative at enkelte medlemmer av den grunn velger ikke å melde seg ut.

Lagmannsretten mener likevel at disse konsekvensene ikke innebærer et tilstrekkelig utilbørlig press som innebærer en krenkelse av medlemmets rett til fri utmeldelse etter EMK artikkel 9 nr. 1 eller øvrige menneskerettighetsforpliktelser eller Grunnloven. Lagmannsretten legger her blant annet vekt på at de sosiale konsekvensene av å melde seg ut – som utvilsomt kan være svært vanskelige for mange – fremgår av Jehovas vitners regler og er noe som medlemmene er kjent med; både de som melder seg ut og de gjenværende medlemmene. Det er således ingen ny og ukjent «sanksjon» som iverksettes

når man melder seg ut. Videre innebærer ikke praksisen, som gjennomgått under punkt 3.3, at familiebandene blir brutt. For så vidt gjelder familiemedlemmer i samme husstand, opprettholdes den daglige kontakten. Videre vil man kunne ha «nødvendig» kontakt med øvrige familiemedlemmer. Utmeldte vil videre kunne ha normal kontakt med familiemedlemmer som ikke er døpte Jehovas vitner (herunder søsken som har valgt å ikke bli døpt), og øvrig nettverk utenfor Jehovas vitner. Det er derfor uansett ikke snakk om noen «full sosial utfrysing og/eller alvorlige økonomiske konsekvenser» ved utmeldelse, som var situasjonen Ståsettutvalget vurderte å regulere at kunne gi grunnlag for å nekte tilskudd. Utvalget kom som nevnt til at ikke var hensiktsmessig å lovregulere dette, jf. NOU 2013:1 side 257 gjengitt over.

Konklusjon er etter dette at Jehovas vitners regler og praksis knyttet til sosial distansering av medlemmer som melder seg ut av trossamfunnet ikke er i strid med trossamfunnsloven § 6 første ledd eller § 6 tredje ledd jf. § 2 annet ledd.

Lagmannsretten bemerker at den ikke har oppfattet at staten har gjort gjeldende at spørsmålet om Jehovas vitners praksis om sosial distansering av utmeldte er i strid med retten til fri utmelding er forskjellig for voksne og mindreårige medlemmer. For ordens skyld bemerkes at lagmannsretten uansett ikke kan se at vurderingen stiller seg annerledes for døpte Jehovas vitner som er mindreårige enn for voksne døpte medlemmer. Også døpte mindreårige barn har rent faktisk mulighet til å melde seg ut; noe det også var eksempler på at har blitt gjort blant de som ga vitneforklaring i saken. Et annet spørsmål er om den sosiale distanseringen som følge av en utmelding kan utgjøre krenkelse av barns rettigheter. Dette inngår i vurderingen i punkt 5 nedenfor.

5 Utgjør Jehovas vitners praksis med sosial distansering overfor døpte mindreårige en krenkelse av «barns rettigheter»?

5.1 Innledning

Praksisen med sosial distansering overfor døpte medlemmer som ekskluderes eller melder seg ut er beskrevet i punkt 3. Reglene er som der nevnt i all hovedsak de samme for mindreårige døpte vitner som for voksne.

Staten har presisert at Jehovas vitners praksis med å bryte kontakten med *voksne* medlemmer på andre grunnlag enn utmelding, for eksempel eksklusjon som følge av normbrudd, ikke inngår som en del av statens begrunnelse for vedtakene.

Det som staten har gjort gjeldende, og som vurderes i dette punkt 5, er om praksisen med sosial distansering av *mindreårige døpte medlemmer* krenker «barns rettigheter», jf. første alternativ i trossamfunnsloven § 6 første ledd, og da nærmere konkret om praksisen utgjør psykisk vold eller negativ sosial kontroll rettet mot barn. Hvorvidt Jehovas vitner har en

praksis overfor *udøpte forkynnere* som utgjør krenkelse av barns rettigheter, drøftes i punkt 6.

Det er ikke angitt nærmere i trossamfunnslovens § 6 hva formuleringen «krenker barns rettigheter» sikter til. En naturlig språklig forståelse av formuleringen er at det aktuelle forholdet må utgjøre krenkelse/brudd på rettigheter som barn er gitt i det norske lovverket for øvrig. I merknadene til § 6 i Prop. 130 L (2018-2019) s. 258, heter det om dette alternativet:

Andre alternativ gjelder krenkelser av barns rettigheter. Det omfatter slike rettigheter som staten er forpliktet til å beskytte gjennom Barnekonvensjonen (BK), jf. menneskerettsloven § 2 nr. 4 og § 3. Bestemmelsen må imidlertid avveies mot barns og foreldres religions- og livssynsfrihet, og er heller ikke i utgangspunktet til hinder for ulikt syn på oppdragelse eller verdensbilde. Eksempler på krenkelser som kan gi grunnlag for å nekte tilskudd kan være negativ sosial kontroll som retter seg mot barn, psykisk vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse eller æresvold.

Med «krenker barns rettigheter» siktes det altså, ifølge forarbeidene, først og fremst til krenkelse av rettigheter som barn har etter barnekonvensjonen («omfatter slike»).

Jehovas vitner har anført at de er ikke part i eller pliktsubjekt etter barnekonvensjonen og derfor ikke kan krenke barns rettigheter etter den konvensjonen, herunder bestemmelsene i artikkel 19. Dette er ikke en relevant innsigelse i denne saken. Ettersom det i forarbeidene er klart angitt at med «barns rettigheter» siktes til barns rettigheter etter barnekonvensjonen, så medfører denne lovgivningsteknikken at et trossamfunns praksis i strid med barns rettigheter etter barnekonvensjonen vil omfattes av trossamfunnslovens § 6.

Barnekonvensjonen angir en rekke rettigheter for barn, herunder rett til liv, identitet, rett til skolegang og fritid mv, samt også retten til å beskyttes mot fysisk og psykisk vold, jf. barnekonvensjonen artikkel 19. Staten har anført at praksisen med sosial distansering overfor døpte mindreårige vitner utgjør psykisk vold av barn og/eller negativ sosial kontroll rettet mot barn. Lagmannsretten vurderer først om praksisen utgjør psykisk vold.

5.2 Psykisk vold mot barn?

5.2.1 *Innledning*

Slik lagmannsretten har oppfattet statens anførsler, retter anførselene om psykisk vold av mindreårige døpte medlemmer seg både mot *prosessen* ved normbrudd i form av møter med de eldste og eventuelt i domsutvalget, og *konsekvensene* av en eventuell beslutning av domsutvalget om eksklusjon, som er sosial distansering. For ordens skyld bemerkes at lagmannsretten har oppfattet at anførselene om psykisk vold ikke synes å rette seg mot

mindreårige dømte medlemmer som selv ønsker eller velger å *melde seg ut*, men knytter likevel noen merknader til den situasjonen til slutt under punkt 5.2.3.

5.2.2 Generelt om psykisk vold

Barns rett til beskyttelse mot blant annet psykisk vold er angitt i barnekonvensjonens artikkel 19 nr. 1 («alle former for ... psykisk vold»), og er også uttrykkelig angitt i forarbeidene som eksempler på tilfeller som omfattes av trossamfunnslovens § 6 første ledd. Også forbudet i barnelovens § 30 tredje ledd tredje setning mot bruk av «skremmende eller plagsam framferd eller annen omsynslaus åtferd overfor barnet», kan anses å gi uttrykk for et generelt forbud i norsk rett mot psykisk vold mot barn, jf. NOU 2024: 13 (Lov og Frihet) side 281.

Det er derfor ikke tvilsomt at dersom et trossamfunn har en praksis som innebærer at barn utsettes for *psykisk vold*, vil dette være en krenkelse av barns rettigheter etter så vel barnekonvensjonen som barneloven, og dermed kunne gi grunnlag for nektelse og registrering etter trossamfunnslovens § 6 første ledd jf. § 4.

Ved tolkingen av hva som anses som «psykisk vold» i barnekonvensjonens artikkel 19, må det på vanlig måte tas utgangspunkt i ordlyden, jf. Wien-konvensjonens artikkel 31 nr 1. FNs barnekomite har i 2011 utgitt en generell kommentar (General comment no 13) om forståelsen av barnekonvensjonens artikkel 19. Slike generelle kommentarer til barnekonvensjonen som gir uttrykk for en «klar konvensjonstolkning» har betydelig vekt, jf. HR-2018-2096-A avsnitt 16 og også Rt-2009-1261 avsnitt 43 flg. I avsnitt 17 i General comment no 13 heter det (i en uoffisiell norsk oversettelse, som det er linket til i den engelske offentlige versjonen på Lovdata) at «alle former for voldsbruk mot barn er uakseptable, uansett hvor milde de er» og at «Hyppighet, alvorlighetsgrad, eller om skaden er forsettlig voldt eller ikke, er ikke forutsetninger som inngår i definisjonene av vold». Det er altså ikke krav om at en eventuell psykisk vold er forsettlig for å rammes, jf. Tobin, *The UN Convention on the rights of the child* (2019) side 695. Det avgjørende er virkningene på barnet.

I avsnitt 21 til General comment no 13 gis en definisjon på «psykisk vold». Det vises innledningsvis til at begrepet ofte beskrives som «psykisk mishandling, mental mishandling, verbal mishandling eller følelsesmessig mishandling eller vanskjøtsel». I bokstav a-g angis deretter eksempler på «slik mishandling». Eksempler som kan være relevante i vår sak er «alle former for vedvarende skadevoldende påvirkning overfor barn, for eksempel at man gir uttrykk for at de er verdiløse, uelsket eller uønsket» (bokstav a), «isolering, ignorering» (bokstav b), «fornedring, forkleining, latterliggjøring og såring av barnets følelser» (bokstav d) og «plassering i ensomhet eller isolasjon» (bokstav f).

I merknadene til barnelovens § 30 tredje ledd, jf. Ot.prp. nr. 104 (2008–2009) side 72, utdyper departementet forbudet mot «skremmende eller plagsam framferd eller annan omsynslaus atferd overfor barnet» slik:

Skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs atferd omfatter alle måter å skade, skremme, ydmyke eller på andre måter krenke barnet uten bruk av fysisk makt, som er egnet til å gi barnet en følelse av frykt, avmakt, skyld, skam, mindreverd eller fortvilelse eller en grunnleggende følelse av ikke å være ønsket eller elsket. Det kan for eksempel omfatte innelåsning av barnet i et rom, bruk av trusler om straff eller trusler om at barnet skal bli forlatt eller skadet, trusler om å skade en av barnets omsorgspersoner, søsken eller kjæledyr, ydmykelser, utskjelling, herunder å kalle barnet ved ukvemsord, følelsesmessig manipulering, latterliggjøring, særlig mens andre hører på, nedvurdering, verbal trakassering og følelsesmessig avvising. Eksempelene er ikke ment å være uttømmende. Ved gjentakende mønstre skal det mindre til for at atferden vil rammes. Ved mer ekstreme handlinger vil en enkelthendelse være nok til at det rammes.

Den foreslåtte ordlyden «skremmende eller plagsam framferd eller annen omsynslaus atferd» gir kongruens med straffeloven 1902 § 390a. [nåværende straffelov § 266].

Etter lagmannsrettens syn gir utvalget i NOU 2024:13 (Lov og frihet) på side 30 en dekkende sammenfatning av hva som anses som «psykisk vold»:

Utvalget bruker formuleringen psykisk vold om måter å skade, skremme eller krenke en annen person på som ikke er av fysisk art. Normalt vil psykisk vold være et mønster av krenkende handlinger eller atferd som gjentas eller vedvarer over tid, [...]

5.2.3 Konkret vurdering

Spørsmålet er så om (i) *prosessen* ved normbrudd og/eller (ii) *konsekvensene* av en eventuelle beslutning om eksklusjon, som er sosial distansering, utgjør psykisk vold mot mindreårige.

(i) Selve *prosessen ved normbrudd*, som kan ende i eksklusjon, vil være krevende for enhver, og særlig for barn. Dersom et døpt barn begår et normbrudd, følger det av reglene at dette vil kunne bli kjent for de eldste ved at enten barnet selv, eller andre medlemmer, melder ifra. Slik «angiver»-virksomhet er i seg selv belastende, og også det å selv melde ifra om egne synder. Videre, at den mindreårige vil måtte forklare seg om forholdet for de eldste i menigheten – og sammen med sine foreldre når man er mindreårige - vil kunne være svært ubehagelig og ydmykende. Selv om Jehovas vitners regler angir at de eldstes undersøkelser skal være på en «vennlig måte» og ikke «grave i detaljer som de ikke trenger å vite om» (Vakttårnets studieutgave fra august 2024 side 22), er det ikke til å unngå at man i noen grad må gå i detalj; for eksempel dersom den begåtte synden er at man har hatt seksuell omgang. For spesielt mindreårige barn må det antas å være svært ubehagelige å måtte forklare seg om slike forhold til andre og da spesielt til de eldste, som alltid er voksne menn. Lagmannsretten antar at de eldste normalt ikke har tilstrekkelig barnefaglig

kompetanse til å ivareta barnets interesser fullt ut i en slik samtale. Videre, selv om foreldrene normalt er til stede når en mindreårig har samtaler med de eldste, så vil ikke foreldrene (bare) ha barnets interesser for øye, jf. at det står i Organisert-boka fra 2019 side 154 at foreldrene «bør samarbeide med domsutvalget og ikke forsøke å skjerme den unge overtrederen mot nødvendige disiplinære tiltak». Videre vil den mindreårige som ledd i prosessen måtte gi uttrykk for om han angrer, noe som også vil kunne være en belastning, spesielt dersom man egentlig ikke angrer, men føler man må si det for å unngå eksklusjon med de konsekvenser en eksklusjon har. Å måtte gå gjennom en prosess hvor barnet må forklare seg om til dels svært personlige forhold, vil også kunne være i strid med barnets rett til privatliv etter barnekonvensjonens artikkel 16 og EMK artikkel 8, jf. NOU 2024: 13 473 (Lov og frihet) side 473.

Selv om prosessen kan være svært ubehagelig, og delvis også ydmykende, mener lagmannsretten likevel – under tvil - at prosessen som sådan ikke kan anses som psykisk vold. Prosessen vil normalt gå over et relativt kort tidsrom frem til en eventuell eksklusjon. Prosessen kan derfor ikke sies å utgjøre et «mønster av krenkende handlinger eller atferd som gjentas eller vedvarer over tid», jf. at dette er noe som normalt vil være tilfelle for at noe skal anses som psykisk vold, jf. utvalgets forståelse i NOU 2024:13 gjengitt ovenfor. . At prosessen går over kort tid gjør at den etter lagmannsrettens syn ikke har karakter av psykisk «mishandling», jf. innledningen til definisjonen av psykisk vold i General comment 13 til barnekonvensjonens artikkel 19, eller kan anses som en tilstrekkelig «ekstrem» enkelthendelse som utgjøre brudd på barneloven § 30 tredje ledd, jf. merknadene til bestemmelsen i Ot.prp. nr. 104 (2008–2009) side 72, gjengitt over. Barnet har videre med seg sine foreldre i samtalen med de eldste, som i alle fall i noen grad vanligvis vil kunne gjøre samtalen noe mindre belastende. Videre legger lagmannsretten til grunn at samtalen med de eldste vil være så skånsom og lite detaljert som mulig, slik reglene forutsetter. Eventuelle overtramp her av de eldste som foretar samtalene vil ikke være noe Jehovas vitner svarer for. Endelig legger lagmannsretten noe vekt på at barnet – gjennom dåpen og gjennom møter i menigheten– er kjent med at konsekvensene av normbrudd er at man kan måtte gå gjennom en slik prosess, slik at verken eksklusjonsprosessen eller konsekvensene av en eventuell eksklusjon er noe som man er helt uforberedt på. Lagmannsretten bemerker også at det heller ikke er sannsynliggjort at prosessen ved normbrudd er i strid med barnets rett til privatliv jf. barnekonvensjonens artikkel 16 og EMK artikkel 8. At prosessen kan innebære brudd på barnets rett til privatliv har for øvrig ikke vært anført av staten som et selvstendig grunnlag for nektelse av statstilskudd eller registrering, verken i vedtakene eller for retten, men er anført som et støtteargument til anførselen om psykisk vold og negativ sosial kontroll. Som også statens prosessfullmektig fremhevet i prosedyren, vil vurderingen om det foreligger brudd på barnets rett til privatliv i stor grad være overlappende med vurderingen om praksisen utgjør psykisk vold og/eller negativ sosial kontroll.

(ii) Dersom prosessen ender med at det mindreårige dømte medlemmet blir *ekskludert*, er det ikke tvilsomt at det normalt vil være svært tungt og vanskelig for alle involverte at den sosiale kontakten med øvrige dømte medlemmer av Jehovas vitner brytes eller reduseres sterkt. For familiemedlemmer som er Jehovas vitner som man ikke bor sammen med, vil kontakten bli redusert til kontakt i «nødvendige» familiesaker. Dette må antas å være spesielt krevende for barn som da for eksempel i betydelig grad vil få redusert kontakten med besteforeldre og tanter og onkler som er Jehovas vitner, samt med søsken som er Jehovas vitner og som har flyttet hjemmefra. Videre vil barnet miste kontakten med øvrige medlemmer i menigheten, for eksempel venner i menigheten. For barn i Jehovas vitner må det antas at mye av den sosiale kretsen vil være andre barn og ungdommer i menigheten, noe som gjør det ekstra tungt å miste kontakten med de.

Lagmannsretten mener imidlertid likevel – også her under tvil - at den sosiale distanseringen som et mindreårig barn kan oppleve ved en eksklusjon, ikke kan anses som psykisk vold.

Det følger som tidligere nevnt av Jehovas vitners regler at familiebandene ikke blir brutt ved eksklusjon. Dette innebærer, for barn som bor hjemme, som de aller fleste mindreårige gjør, at familiens hverdagsaktiviteter fortsetter. Den mindreåriges følelsesmessige og fysiske behov vil derfor fortsatt dekkes av foreldrene, og barnet vil kunne omgås de øvrige familiemedlemmene i husstanden. At dette er Jehovas vitners praksis, er bekreftet i Jehovas vitners brev 24. oktober 2024 til Barne- og familiedepartementet:

Vi vil minne om at i det svært sjeldne tilfellet hvor en døpt mindreårig skulle bli fjernet fra menigheten, vil familielivet og samværet i husstanden fortsette. Fordi foreldrene har en bibelsk og moralsk forpliktelse til å ta seg av sine mindreårige barn, vil de fortsatt være ansvarlige for å sørge for hans/hennes fysiske og følelsesmessige behov.

Hvis et mindreårig barn ikke bor hjemme, vil foreldre ha plikt til å ta seg av en ekskludert barn som ikke har det bra fysisk eller følelsesmessig, jf. punkt 3.3.5 ovenfor.

At det eventuelt kan være noen foreldre som opptrer strengere overfor et barn som er ekskludert eller utmeldt enn hva Jehovas vitners regler legger opp til, ved å for eksempel fryse ut barnet sosialt hjemme eller kreve at barnet flytter ut, er ikke noe som Jehovas vitner som trossamfunn oppfordrer til; tvert imot. Videre vil barnet ha «nødvendig kontakt» med øvrige familiemedlemmer som er Jehovas vitner. Barnet slektninger som ikke er Jehovas vitner, samt andre venner på skolen mv som ikke er Jehovas vitner, vil barnet også fortsatt ha normal kontakt med. Den sosiale distanseringen kan derfor ikke anses som «isolasjon» eller «ignorering» i en grad som utgjør psykisk vold. Et ytterligere moment som taler mot å anse forholdet som psykisk vold, er at barnet – gjennom dåpen og gjennom møter i menigheten hvor dette vil være tema – er blitt kjent med konsekvensene av normbrudd. Verken eksklusjonsprosessen eller konsekvensene av en eventuell

eksklusjon er derfor noe den mindreårige er helt uforberedt på, selv om det må det antas at mindreårige, for eksempel en 15 åring, og i enda mindre grad en 11 åring, ikke fullt ut forstår og tar inn over seg konsekvensene dersom man ønsker å melde seg ut eller begår alvorlige synder.

Etter dette mener lagmannsretten, at selv om både eksklusjonsprosessen og den sosiale distanseringen ved en eventuell eksklusjon vil være svært belastende for de fleste barn, er det, som nevnt - under tvil - ikke sannsynliggjort at praksisen utgjør psykisk vold mot barn.

Lagmannsretten bemerker avslutningsvis for ordens skyld at sosial distansering som følge av at en mindreårig velger å melde seg ut av trossamfunnet ikke kan anses som psykisk vold. Lagmannsretten viser her til drøftelsen over i underpunkt (ii).

5.3 Negativ sosial kontroll rettet mot barn?

5.3.1 *Innledning*

Det som er tema i dette punkt 5.3 er hvorvidt Jehovas vitners praksis med sosial distansering overfor mindreårig dømte Jehovas vitner som begår normbrudd, utgjør negativ sosial kontroll rettet mot barn. Lagmannsretten oppfatter også, selv om dette ikke var helt klart fra statens side, at staten også anfører at den tilsvarende sosiale distanseringen overfor dømte mindreårige som melder seg ut av Jehovas vitner utgjør negativ sosial kontroll.

5.3.2 *Generelt om negativ sosial kontroll rettet mot barn*

Som nevnt under punkt 5.1, er en naturlig språklig forståelse av formuleringen «krenker barns rettigheter» i trossamfunnsloven § 6 første ledd at det aktuelle forholdet må utgjøre en krenkelse/brudd på rettigheter som barn er gitt i det norske lovverket for øvrig. Som der også nevnt er det i forarbeidene, jf. Prop. 130 L (2018-2019) s. 258, angitt at formuleringen sikter først og fremst til krenkelse av rettigheter som barn har etter barnekonvensjonen. I forarbeidene nevnes uttrykkelig «negativ sosial kontroll rettet mot barn» som et eksempel på hva som «kan gi grunnlag for å nekte tilskudd» etter alternativet krenkelse av barns rettigheter.

Forarbeidene synes derfor å forutsette at barns rett til å ikke utsettes for negativ sosial kontroll kan være en rettighet som følger av barnekonvensjonen, eventuelt av norsk rett for øvrig, jf. formuleringen «barns rettigheter» i lovteksten. Det er imidlertid ikke, så vidt lagmannsretten er kjent med, en generell bestemmelse i Norge om forbud mot negativ sosial kontroll, verken i barnekonvensjonen eller i norsk rett for øvrig. Noe annet er at negativ sosial i visse tilfeller kan rammes av andre regler, f.eks. at negativ sosial kontroll – ofte også i kombinasjon med andre krenkelser mot barnet – kan anses som straffbar mishandling i nære relasjoner. Dette er imidlertid ikke anført å være aktuelt i vår sak.

At det ikke er en generell bestemmelse i Norge om forbud mot negativ sosial kontroll verken i barnekonvensjonen eller i norsk rett forøvrig, skaper en utfordring ved å fastlegge hvorvidt og i hvilken grad negativ sosial kontroll rettet mot barn i det hele tatt kan anses å være en krenkelse av barns «rettigheter».

En ytterligere utfordring med å fastlegge innholdet av formuleringen «negativ sosial kontroll rettet mot barn», er at begrepet negativ sosial kontroll heller ikke har et klart definert innhold i norsk rett. Begrepet er beskrevet slik i forarbeidene til trossamfunnsloven, jf. Prop. 130 L (2018-2019) s. 80:

Negativ sosial kontroll er ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk og kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet Barnekonvensjonen og norsk lov.

Heller ikke denne definisjonen gir særlig veiledning, når det her heter at kontrollen kjennetegnes blant annet ved at den «kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet Barnekonvensjonen og norsk lov», noe som kan tilsi at den negative sosiale kontrollen først rammes om den rammes av andre bestemmelser i barnekonvensjonen eller norsk lov.

At begrepet negativ sosial kontroll er vanskelig å definere presist, understøttes av at det i NOU 2024:13 (Lov og frihet) ikke ble foreslått et generelt lovforbud mot negativ sosial kontroll. Utvalget uttalte på side 41 at begrepet «ikke er godt egnet for lovregulering», og at det er «ikke er mulig å trekke klare grenser for når foreldrenes sosiale kontroll overfor et barn er innenfor eller utenfor hva foreldre kan gjøre i kraft av foreldreansvaret.».

Videre heter det som nevnt i forarbeidene (Prop. 130 L (2018-2019) s. 258) at negativ sosial kontroll rettet mot barn er et eksempel på forhold som «kan» gi grunnlag for å nekte tilskudd. Også forarbeidene synes derfor å forutsette at negativ sosial kontroll ikke nødvendigvis alltid er tilstrekkelig for å nekte tilskudd.

Det er imidlertid, til tross for ovennevnte, ikke tvil om at lovgiver mente at bestemmelsen i trossamfunnsloven § 6 også skulle omfatte negativ sosial kontroll rettet mot barn, ettersom dette er tydelig angitt i Prop. 130 L (2018-2019) s. 258 at kan rammes, og er også uttrykkelig nevnt under Stortingets behandling av proposisjonen, jf. Innst. 208 L (2019-2020) s. 26.

De øvrige eksemplene i forarbeidene («psykisk vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse eller æresvold») gjelder alvorlige forhold. Dette kan tilsi at negativ sosial kontroll rettet mot barn må være relativt kvalifisert for at den skal rammes av bestemmelsen, jf. prinsippet i HR-2024-211-A avsnitt 44 og 45 om at ord og uttrykk i en tekst kan tolkes

innskrenkende ut fra den språklige sammenhengen og at eksemplene som angis i teksten vil kunne danne et naturlig startpunkt for vurderingen.

Videre viser lagmannsretten også til at det i innstillingen fra familie- og kulturkomiteen i Stortinget i forbindelse med behandlingen av proposisjonen ble understreket, med henvisning til at tros- og livssynsfriheten er en grunnleggende rettighet som står sterkt i vårt liberale, demokratiske samfunn, at terskelen for vedtak om å nekte eller avkorte tilskudd fortsatt skal være «høy», se Innst. 208 L (2019-2020) s. 26.

Lagmannsretten mener etter dette at negativ sosial kontroll rettet mot barn kan anses som krenkelse av barns rettigheter. Det følger imidlertid av gjennomgangen over at det skal relativt mye til for at forholdet utgjør en krenkelse som omfattes av trossamfunnsloven § 6, med mindre forholdet også rammes av andre bestemmelser i barnekonvensjonen eller norsk rett for øvrig.

5.3.3 Konkret vurdering

Sosial kontroll vil foreligge i alle familier og miljøer, herunder trossamfunn. En slik sosial kontroll vil ofte føles belastende for den som bryter regler i familien eller miljøet eller som ønsker å melde seg ut.

Spørsmålet i vår sak er om Jehovas vitners praksis med sosial distansering av dømte mindreårige ved eksklusjon eller utmelding, utgjør en negativ sosial kontroll rettet mot barn som innebærer at barns rettigheter er krenket. Lagmannsretten oppfatter at statens syn er at reglene om sosial distansering medfører at mindreårige Jehovas vitner utsettes for et press om ikke begå normbrudd og om å ikke melde seg ut på en måte som utgjør negativ sosial kontroll rettet mot barn.

Som det fremgår av 5.3.2 skal det relativt mye til for at et trossamfunns praksis utgjør negativ sosial kontroll rettet mot barn, så lenge det ikke rammes av andre bestemmelser i for eksempel barnekonvensjonen eller i norsk lovgivning for øvrig.

At mindreårige dømte medlemmer – som for en stor grad er barn og ungdom i og rundt pubertetsalder - kan komme til å begå brudd på normregler og/eller ønske å melde seg ut eller skifte religion, er ikke til å unngå. Det er videre neppe tvilsomt at å vite at man risikerer å måtte gå gjennom en prosess med de eldste og eventuelt et domsutvalg ved normbrudd, og å eventuelt bli ekskludert og utsettes for sosial distansering, vil kunne virke til dels sterkt disiplinerende for å leve i tråd med moralnormene. Tilsvarende vil konsekvenser av sosial distansering kunne medføre at man unnlater å melde seg ut selv om man mister eller endrer sin religiøse tro. Selv om mindreårige som er døpt er kjent med eksklusjonsordningen og konsekvensene av å ekskluderes eller melde seg ut, og er ansett av de eldste som tilstrekkelig modne til å døpes, må det antas at for eksempel en 15 åring,

og i enda mindre grad en 11 åring, neppe full ut forstår og tar inn over seg konsekvensene av praksisen med sosial distansering når de velger å bli døpt. På tidspunktet for dåpen, hvor barnet normalt har en sterk religiøs overbevisning, vil det nok fremstå som helt usannsynlig for barnet at det senere vil begå normbrudd eller ønske å melde seg ut. Mye kan derfor tale for at praksisen med sosial distansering kan anses som et «press» mot å begå normbrudd eller melde seg ut, som kan anses som negativ sosial kontroll.

På den annen side er ovennevnte generelle antakelser. Staten har ikke konkret sannsynliggjort hvorvidt og i hvilket omfang mindreårige dømte medlemmer i Jehovas vitner faktisk opplever et press om å ikke begå normbrudd eller ikke melde seg ut, i frykt for å gjennomgå en eksklusjonsprosess (ved normbrudd) og å miste relasjoner til familie og venner i trossamfunnet. Herunder viser lagmannsretten til at forklaringene fra statens vitner Langvann fra Hjelpeskilden og Santana Vega fra Kompetanseteamet for negativ sosial kontroll og æresrelatert vold, i liten grad kunne konkret underbygge denne anførselen fra staten vedrørende mindreårige dømte medlemmer av Jehovas vitner. Å være underlagt en negativ sosial kontroll i lengre tid, må videre antas for mange å kunne medføre psykiske belastninger. Det er imidlertid ikke sannsynliggjort at dømte mindreårige som vokser opp i Jehovas vitner generelt har større psykiske utfordringer enn andre i befolkningen.

Særlig sentralt for lagmannsrettens vurdering er at det fremgår uttrykkelig av forarbeidene til § 6, jf. Prop. 130 L (2018-2019) s. 258, at bestemmelsen «krenkelse av barns rettigheter» må «avveies mot barns og foreldres religions- og livssynsfrihet [...]».

Barns religionsfrihet er beskyttet av blant annet barnekonvensjonens artikkel 14, så vel som EMK artikkel 9, SP artikkel 18 og Grunnloven § 16. Lovgiver har valgt at personer som har fylt 15 år, er modne nok til å kunne melde seg inn i eller ut av et trossamfunn, jf. trossamfunnsloven § 2 første ledd. Dette må innebære at barn som er fylt 15 år, i utgangspunktet må forutsettes å være modne nok også til å akseptere konsekvenser ved å melde seg inn i et trossamfunn som den mindreårige er klar over ved innmelding. Også barn under 15 år, som er i stand til å danne seg egne meninger, har «rett til å medvirke i alle forhold som gjelder barnets utøvelse av tro eller livssyn», jf. trossamfunnsloven § 3. Dette uttrykkes i forarbeidene som at barn under 15 år sine «meninger skal vektlegges i samsvar med barnets alder og modenhet», og at «barnet, så snart det er i stand til det, bør få bestemme selv i spørsmål om inn- og utmelding i tros- og livssynssamfunn og når det gjelder deltakelse på gudstjenester, aktiviteter i regi av samfunnet m.m.», jf. Prop. 130 L (2018- 2019) s. 254.

Basert på bevisførselen legger lagmannsretten til grunn at det ikke er helt uvanlig at barn som vokser opp i Jehovas vitner-familier velger å ikke dømpe seg; eventuelt at de først dømper seg når de er voksne. Selv om andelen som dømper seg antas klart å være høyere blant barn som vokser opp i familier tilhørende Jehovas vitner enn i befolkningen forøvrig, er det ikke

sannsynliggjort, eller anført, at den sosialiseringen det utgjør å vokse opp i trossamfunnet innebærer et press om, som mindreårig, å bli døpt. Tvert imot må det antas at barn som velger å døpes normalt har en personlig sterk overbevisning om å ville bli døpt og at barnet er modent nok til en slik beslutning. At noen barn kan antas å oppleve et press eller forventning fra sine foreldre om å døpe seg selv om barnet egentlig ikke ønsker det, for eksempel for å gjøre sine foreldre eller omgivelsene glade, kan ikke utelukkes, men kan ikke anses som noe trossamfunnet anses å oppfordre til.

Barns religionsfrihet tilsier derfor at barn som er modne nok til å bli døpt som Jehovas vitner, vitende om konsekvensene ved normbrudd og utmelding, må ha frihet til å velge dette med de konsekvenser dette innebærer.

Lagmannsretten er etter dette kommet til at det ikke er sannsynliggjort at Jehovas vitners praksis innebærer en tilstrekkelig omfattende negativ sosial kontroll rettet mot barn til at praksisen kan anses å «krenke barns rettigheter». Ved denne vurderingen har lagmannsretten særlig lagt vekt på barnets og foreldrenes religionsfrihet, og at staten ikke har påvist at dømte mindreårige – som en konsekvens av praksisen om sosial distansering - opplever et sterkt press om å ikke begå normbrudd eller ikke melde seg ut, på en måte som utgjør negativ sosial kontroll rettet mot barn.

5.4 Konklusjon

Etter dette er lagmannsretten kommet til at praksisen med sosial distansering overfor mindreårige dømte medlemmer ikke «krenker barns rettigheter», da det ikke er sannsynliggjort at denne praksisen utsetter barn for psykisk vold og/eller negativ sosial kontroll rettet mot barn.

6 Mindreårige udømte forkynnere som begår normbrudd

Det som er tema i dette punkt 6 er hvorvidt Jehovas vitner har en praksis med sosial distansering overfor mindreårige udømte forkynnere som utgjør psykisk vold og/eller negativ sosial kontroll rettet mot barn, og derigjennom krenker «barns rettigheter» etter trossamfunnsloven § 6, slik dette er definert i punkt 5.2.2 og 5.3.2.

Som beskrevet i punkt 3.3.7, legger lagmannsretten til grunn at praksisen som skal vurderes er praksisen som er beskrevet i det skriftlige materialet fra Jehovas vitner, som forutsetningsvis må antas å være uttrykk for hva Jehovas vitner generelt oppfordrer til i en slik situasjon.

Det må antas å være svært ubehagelig for den mindreårige udømte forkynneren å gå gjennom prosessen som beskrevet i Organisert-boka og Eldste-boka ved en alvorlig synd som vist til i punkt 3.3.7, både ved å først gå gjennom et møte med to eldste og herunder

måtte gi uttrykk for om man angrer, og ved at menigheten – dersom man ikke angrer og normbruddet medfører at man fratas statusen som udøpt forkynner– får beskjed om dette og deretter vil være «forsiktige» med å omgås barnet. Dette vil kunne føre til at øvrige i menigheten vil holde avstand til barnet, herunder andre ungdommer som holder avstand av egen vilje eller fordi de blir oppfordret til det av sine foreldre. Det må videre oppleves som en form for ignorering at man eventuelt for en tid ikke får ordet i møtene i menigheten selv om man rekker opp hånden for å svare, jf. sitatet fra Eldste-boka gjengitt i punkt 3.3.7.

Lagmannsretten mener imidlertid at det ikke er sannsynliggjort at en slik praksis overfor udøpte forkynnere utgjør psykisk vold, eller negativ sosial kontroll rettet mot barn på en måte som utgjør krenkelse av barns rettigheter. Lagmannsretten kan for en stor del vise til drøftelsene i punkt 5 vedrørende praksisen med sosial distansering overfor mindreårige døpte som begår normbrudd, og hvor lagmannsretten kom til at den praksisen ikke utgjorde psykisk vold eller negativ sosial kontroll rettet mot barn. Selv om mange mindreårige udøpte forkynnere på den ene side ofte vil være yngre enn døpte mindreårige, og dermed ofte mer sårbare, vil på den annen side en udøpt forkynner ikke bli ekskludert og dermed ikke bli unngått av andre Jehovas vitner på samme måte som mindreårige døpte Jehovas vitner som ekskluderes.

7 Konklusjon

Etter dette er lagmannsretten kommet til at staten ikke har sannsynliggjort at Jehovas vitners praksis med sosial distansering overfor mindreårige døpte Jehovas vitner eller udøpte forkynnere er i strid med medlemmenes rett til fri utmelding av trossamfunnet eller krenker barns rettigheter. Vilkårene for å nekte tilskudd etter trossamfunnsloven § 6, og dermed for å nekte registrering etter § 4 tredje ledd, er ikke oppfylt. Vedtakene er av den grunn ugyldige.

Det er etter dette ikke nødvendig for lagmannsretten å ta stilling til de øvrige spørsmål i saken, herunder om vedtakene er ugyldige som følge av saksbehandlingsfeil eller om vedtakene er i strid med Grunnloven utgjør krenkelse av menneskerettighetsforpliktelser Norge er bundet av. Lagmannsretten trenger heller ikke ta stilling til om vilkårene i trossamfunnsloven § 6 er tilstrekkelig klare til at lovkravet i for eksempel artikkel 9 nr. 2 er oppfylt.

8 Sakskostnader

Jehovas vitner har fått fullt ut medhold i at vedtakene om nektelse av tilskudd og registrering er ugyldige. Jehovas vitner har dermed i utgangspunktet krav på full erstatning for sine sakskostnader for lagmannsretten, jf. tvisteloven § 20-2 annet ledd, jf. første ledd. Jehovas vitner har i utgangspunktet også krav på full erstatning for sine sakskostnader for tingretten, jf. tvisteloven § 20-9 andre ledd.

Etter lagmannsrettens syn foreligger det ikke tungtveiende grunner som gjør det rimelig at staten fritas helt eller delvis for erstatningsansvaret etter unntaksregelen i tvisteloven § 20-2 tredje ledd, verken for tingretten eller lagmannsretten, selv om lagmannsretten var i tvil om Jehovas vitners praksis med sosial distansering krenker barns rettigheter.

Lagmannsretten legger her vekt på at saken gjaldt myndighetsutøvelse fra staten på et område som knytter seg til religionsfriheten og at Jehovas vitner er et relativt lite trossamfunn.

Jehovas vitner har dermed krav på full erstatning for sine sakskostnader, både for tingretten og for lagmannsretten.

For *tingretten* har Jehovas vitner krevd erstattet 4 334 850 kroner (ekskl. mva) i salær til prosessfullmektigen og rettslig medhjelpere fra advokatfirmaet Glittertind. I sakskostnadsoppgaven er merverdiavgift (som er på 25 %) angitt å komme i tillegg. Lagmannsretten legger således til grunn at for Jehovas vitner er merverdiavgift en endelig utgift og kan kreves erstattet som del av sakskostnadene. For Jehovas vitner er derfor kostnaden for denne bistanden 5 418 563 kroner inkl. mva. Av sakskostnadsoppgaven fremgår det (ved å summere timetallene i sakskostnadsoppgaven) at det fra advokatfirmaet Glittertind er medgått totalt 1045,5 timer til saken for tingretten, som gir en snittpris (ekskl. mva) på ca. 4 150 kroner. Prosessfullmektig Anders Ryssdal benyttet for tingretten en timepris (ekskl. mva) på 6 100/5 000 kroner, mens de rettslige medhjelperne hadde lavere timesatser. I tillegg kommer salær på 275 259 kroner inkl. mva (220 207 kroner ekskl. mva) til rettslig medhjelper advokat Stub-Christensen for 141 timers arbeid til en timepris på 1 500 kroner (ekskl. mva). I tillegg kommer også 289 357 kroner i utlegg samt rettsgebyret for tingretten på 41 019 kroner. Samlet sakskostnadskrav for tingretten (salær inkludert merverdiavgift, utlegg og rettsgebyr) er dermed 6 024 198 kroner.

Jehovas vitner har for *lagmannsretten* krevd erstattet 3 351 925 kroner (ekskl. mva) i salær til prosessfullmektigen. I tillegg kommer merverdiavgift (på 25 %), som medfører at Jehovas vitners kostnad for bistanden er 4 189 906 kroner inkl. mva. Av sakskostnadsoppgaven fremgår at det er medgått totalt 760,75 timer til saken for lagmannsretten, som gir en snittpris (ekskl. mva) på ca 4 400 kroner. Prosessfullmektigen Anders Ryssdal har benyttet en timepris (ekskl. mva) på 6 300 / 6 700 kroner, mens de rettslige medhjelperne fra advokatfirmaet Glittertind har hatt lavere timesatser. I tillegg kommer 144 826 kroner i utlegg og ankegebyr på 66 404 kroner. Samlet sakskostnadskrav for lagmannsretten (salær inkludert merverdiavgift, utlegg og rettsgebyr) er dermed 4 401 136 kroner.

Samlet sakskostnadskrav for tingretten og lagmannsretten (salær inkludert merverdiavgift, utlegg og rettsgebyr) er etter dette er 10 425 334 kroner (6 024 198 kroner pluss 4 401 136 kroner).

Det følger av tvisteloven § 20-5 første ledd første setning at med full erstatning menes at man skal få dekket sine «nødvendige kostnader» med saken. Etter første ledd annen setning skal det ved denne vurderingen legges vekt på om det «ut fra betydningen av saken har vært rimelig å pådra» kostnadene. Om den nærmere vurderingen av hva som utgjør nødvendig kostnader, vises til HR-2023-299 avsnitt 152:

... de totale kostnadene må måles mot en proporsjonalitetsbegrensning, at vurderingen av advokatsalæret må omfatte både advokatens timepris og antallet medgåtte timer, og at merkostnaden ved særlig kostbar bistand som den klare hovedregel ikke kan kreves erstattet av motparten. Hva som vil være særlig kostbar bistand, vil etter utvalgets oppfatning «måtte bero på en skjønnsmessig vurdering av omstendighetene i den aktuelle saken, samt hva det må antas at en alminnelig dyktig advokat ville ha krevd av salær i en slik sak». Blant de øvrige faktorer som trekkes frem nevner jeg her særlig tvistegjenstandens økonomiske verdi og at arbeid i én instans i betydelig grad må kunne forventes gjenbrukt i neste instans ved samme prosessfullmektig.

Lagmannsretten legger disse prinsipper til grunn for vurderingen av hva som utgjør nødvendige sakskostnader for tingretten og lagmannsretten. Lagmannsretten viser også til at det i forarbeidene til tvisteloven gis «klare signaler» om at kostnadsnivået i sivile saker skal reduseres, jf. HR-2023-1128-A avsnitt 99 med videre henvisninger.

Staten har hatt innsigelser til Jehovas vitners sakskostnadsoppgave, både for så vidt gjelder timeantallet og timeprisene.

Ankeforhandlingen pågikk over ni rettsdager. Også i tingretten gikk saken over ni rettsdager. Det har både for tingretten og lagmannsretten vært utvekslet en betydelig mengde prosesskrift under saksforberedelsen. Det har også vært nødvendig å avsi flere avgjørelser under saksforberedelsen, hvorav noen av avgjørelsene har gått Jehovas vitner imot.

Et samlet sakskostnadskrav for tingretten og lagmannsretten på 10 425 334 kroner er svært høyt. Samtidig er saken svært viktig for Jehovas vitner, både av økonomiske og ideelle grunner. Jehovas vitner har angitt at tilskuddene utgjør 16-18 millioner kroner for de enkelte år vedtakene i saken gjelder. Saken gjelder også tap av registrering, som er en ideell interesse lagmannsretten legger til grunn er viktig for Jehovas vitner, både for å kunne utføre vielser i Rikets sal og av omdømmemessige grunner.

Timesprisen som advokat Ryssdal har lagt til grunn er høy, men snittprisen for bistanden fra advokatfirmaet Glittertind er innenfor det som normalt kan aksepteres.

Lagmannsretten mener imidlertid at det totale antallet timer benyttet av Jehovas vitners prosessfullmektig og rettslige medhjelpere går utover hva som har vært nødvendig for en

forsvarlig behandling av saken, både under saksforberedelsen og under de muntlige forhandlingene for både tingretten og lagmannsretten.

Lagmannsretten mener for det første at timeantallet er blitt for høyt som følge av at saken har fått et for stort omfang. Kjernen i saken er bevisbedømmelse og rettsanvendelse knyttet til trossamfunnslovens regler om nektelse av tilskudd og registrering, særlig de påberopte grunnlag angitt i § 6 første ledd. Selv om forholdet til menneskerettigheter i EMK, SP, barnekonvensjonen og Grunnloven er sentralt både ved tolkingen av trossamfunnsloven, samt ved vurderingen av om vedtakene om nektelse utgjør en krenkelse av slike menneskerettigheter, mener lagmannsretten at disse temaene har fått for stor plass i saken. Dette illustreres blant annet av at de juridiske utdrag for lagmannsretten var på til sammen over 10 000 sider, hvorav EMD dommer og andre dommer fra utenlandske domstoler utgjør over 5 000 sider. Det var kun et fåtall av disse dommene som ble berørt under prosedyren. Også bevisføringen har hatt et for stort omfang. Det faktiske utdraget for lagmannsretten var på over 6 000 sider. Videre ble det både for lagmannsretten og tingretten ført et betydelig antall vitner, både nåværende og tidligere medlemmer av Jehovas vitner, som forklarte seg over fire rettsdager. Lagmannsretten mener at det hadde holdt med færre vitner. At saken var lagt opp for bredt illustreres også av at Jehovas vitners disposisjon til innledningsforedraget for lagmannsretten var på 70 sider og for prosedyren på 91 sider.

Temaene for lagmannsretten var videre de samme som for tingretten, med unntak av at det for lagmannsretten også ble gjort gjeldende ugyldighet som følge av mangler ved forvaltningens utredning, jf. forvaltningsloven § 17. Jehovas vitners prosessfullmektig for lagmannsretten var den samme som for tingretten. Lagmannsretten kan av den grunn ikke se at det var behov for et tidsbruk av Jehovas vitners prosessfullmektig og rettslige medhjelpere på 487 timer for utarbeidelse av anke og for saksforberedelsen til ankebehandlingen. Lagmannsretten kan heller ikke se at et tidsbruk på 810 timer i tingretten (892 timer inkluderte timene til rettslig medhjelper advokat Stub-Christiansen) for utarbeidelse av stevning og saksforberedelse var nødvendig.

I tillegg til prosessfullmektigen, møtte Jehovas vitner med tre rettslige medhjelpere under de muntlige forhandlingene både for tingretten og lagmannsretten. Lagmannsretten kan ikke se at det var nødvendig med så mange som tre rettslige medhjelpere i denne saken. At sakskostnadsoppgaven for lagmannsretten ikke omfatter kostnadene til den rettslige medhjelperen fra Jehovas vitner, har ikke betydning ved denne vurderingen. Poenget er at det ikke var behov for to rettslige medhjelpere i tillegg.

Til sammenligning har statens prosessfullmektig og rettslig medhjelper i sakskostnadsoppgaven for tingretten og lagmannsretten oppgitt et betydelig færre antall timer for saksforberedelse (inkludert utarbeidelse av tilsvar / anketilsvar); hhv. 467 timer for tingretten og 329 timer for lagmannsretten.

Som følge av at tidsbruken av Jehovas vitners prosessfullmektig og rettslige medhjelpere etter lagmannsrettens syn har vært høyere enn nødvendig, overstiger derfor det samlede sakskostnadskravet på 10 425 334 kroner (salær inkludert merverdiavgift, utlegg og rettsgebyr) det som har vært nødvendig for en forsvarlig behandling av saken.

Etter lagmannsrettens syn må sakskostnadskravet skjønnsmessig reduseres med ca. 1 millioner kroner per instans, slik at de nødvendige sakskostnader som kan kreves erstattet fastsettes for tingretten til 5 millioner kroner og for lagmannsretten til 3,5 millioner kroner.

Etter dette tilkjennes Jehovas vitner sakskostnader (salær inkludert merverdiavgift, utlegg og rettsgebyr) for tingretten og lagmannsretten på til sammen 8,5 millioner kroner.

Dommen er enstemmig.

DOMSSLUTNING

1. Staten v/Barne- og familiedepartementets vedtak av 30. september 2022 om nekting av statstilskudd for 2021 er ugyldig.
2. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om nekting av statstilskudd for 2022 er ugyldig.
3. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om avvisning av krav om statstilskudd for 2023 er ugyldig.
4. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak av 18. juni 2024 om avvisning av krav om statstilskudd for 2024 er ugyldig.
5. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak av 22. desember 2022 om tap av registrering er ugyldig.
6. Staten v/Barne- og familiedepartementets dømmes til å betale Jehovas vitners sakskostnader for tingretten og lagmannsretten med 8 500 000 – åttemillionerfemhundretusen – kroner.

Jørgen Monn

Anne Kristin Vike

Rolf Ytrehus

Dokument i samsvar med undertegnet original.
Signert elektronisk, Kristian Lorentzen

Veiledning om anke i sivile saker

I sivile saker er det reglene i tvisteloven kapitler 29 og 30 som gjelder for anke. Reglene for anke over dommer, anke over kjennelser og anke over beslutninger er litt ulike. Nedenfor finner du mer informasjon og veiledning om reglene.

Ankefrist og gebyr

Fristen for å anke er én måned fra den dagen avgjørelsen ble gjort kjent for deg, hvis ikke retten har fastsatt en annen frist. Disse periodene tas ikke med når fristen beregnes (rettsferie):

- fra og med siste lørdag før palmesøndag til og med annen påskedag
- fra og med 1. juli til og med 15. august
- fra og med 24. desember til og med 3. januar

Den som anker, må betale behandlingsgebyr. Du kan få mer informasjon om gebyret fra den domstolen som har behandlet saken.

Hva må ankeerklæringen inneholde?

I ankeerklæringen må du nevne

- hvilken avgjørelse du anker
- hvilken domstol du anker til
- navn og adresse på parter, stedfortredere og prosessfullmektiger
- hva du mener er feil med den avgjørelsen som er tatt
- den faktiske og rettslige begrunnelsen for at det foreligger feil
- hvilke nye fakta, bevis eller rettslige begrunnelser du vil legge fram
- om anken gjelder hele avgjørelsen eller bare deler av den
- det kravet ankesaken gjelder, og hvilket resultat du krever
- grunnlaget for at retten kan behandle anken, dersom det har vært tvil om det
- hvordan du mener at anken skal behandles videre f.eks. om det bør være muntlig behandling i rettsmøte, skriftlig behandling og/eller rettsmekling.

Hvis du vil anke en tingrettsdom til lagmannsretten

Dommer fra tingretten kan ankes til lagmannsretten. Du kan anke en dom hvis du mener det er

- feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i dommen
- feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)
- feil i saksbehandlingen

Hvis du ønsker å anke, må du sende en skriftlig ankeerklæring til den tingretten som har behandlet saken. Hvis du fører saken selv uten advokat, kan du møte opp i tingretten og anke muntlig. Retten kan tillate at også prosessfullmektiger som ikke er advokater, anker muntlig.

Det er vanligvis en muntlig forhandling i lagmannsretten som avgjør en anke over en dom. I ankebehandlingen skal lagmannsretten konsentrere seg om de delene av tingrettens avgjørelse som er omtvistet, og som det er knyttet tvil til.

Lagmannsretten kan nekte å behandle en anke hvis den kommer til at det er klar overvekt av sannsynlighet for at dommen fra tingretten ikke vil bli endret. I tillegg kan retten nekte å behandle noen krav eller ankegrunner, selv om resten av anken blir behandlet.

Retten til å anke er begrenset i saker som gjelder formuesverdi under 250 000 kroner

Hvis anken gjelder en formuesverdi under 250 000 kroner, kreves det samtykke fra lagmannsretten for at anken skal kunne bli behandlet.

Når lagmannsretten vurderer om den skal gi samtykke, legger den vekt på

- sakens karakter
- partenes behov for å få saken prøvd på nytt
- om det ser ut til å være svakheter ved den avgjørelsen som er anket, eller ved behandlingen av saken

Hvis du vil anke en tingretts kjennelse eller beslutning til lagmannsretten

En *kjennelse* kan du som hovedregel anke på grunn av

- feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i kjennelsen
- feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)
- feil i saksbehandlingen

Kjennelser som gjelder saksbehandlingen, og som er tatt på bakgrunn av skjønn, kan bare ankes dersom du mener at skjønnsutøvelsen er uforsvarlig eller klart urimelig.

En *beslutning* kan du bare anke hvis du mener

- at retten ikke hadde rett til å ta denne typen avgjørelse på det lovgrunnlaget, eller
- at avgjørelsen åpenbart er uforsvarlig eller urimelig

Hvis tingretten har avsagt dom i saken, kan tingrettens avgjørelser om saksbehandlingen ikke ankes særskilt. Da kan dommen isteden ankes på grunnlag av feil i saksbehandlingen.

Kjennelser og beslutninger anker du til den tingretten som har avsagt avgjørelsen. Anken avgjøres normalt ved kjennelse etter skriftlig behandling i lagmannsretten.

Hvis du vil anke lagmannsrettens avgjørelse til Høyesterett

Høyesterett er ankeinstans for lagmannsrettens avgjørelser.

Anke til Høyesterett over *dommer* krever alltid samtykke fra Høyesteretts ankeutvalg. Samtykke gis bare når anken gjelder spørsmål som har betydning utover den aktuelle saken, eller det av andre grunner er særlig viktig å få saken behandlet av Høyesterett. Anke over dommer avgjøres normalt etter muntlig forhandling.

Høyesteretts ankeutvalg kan nekte å ta anker over *kjennelser* og *beslutninger* til behandling dersom anken ikke reiser spørsmål av betydning utover den aktuelle saken, og heller ikke andre hensyn taler for at anken bør prøves. Anken kan også nektes fremmet dersom den reiser omfattende bevissspørsmål.

Når en anke over kjennelser og beslutninger i tingretten er avgjort ved kjennelse i lagmannsretten, kan avgjørelsen som hovedregel ikke ankes videre til Høyesterett.

Anke over lagmannsrettens kjennelser og beslutninger avgjøres normalt etter skriftlig behandling i Høyesteretts ankeutvalg.